

Norges Naturvernforbund er Norges eldste miljøorganisasjon, og har spilt en vesentlig rolle for utviklingen av norsk miljøpolitikk. I 2014 blir organisasjonen 100 år. En analyse av organisasjonens arbeid er viktig både for å forstå frivillige organisasjoners betydning for politikktutforming og som inngang til studiet av norsk miljøhistorie.

Forfatterne skisserer her sentrale utviklings-
trekk ved organisasjonens historie. De
utvikler samtidig problemstillinger og
tilnærminger for en utvidet undersøkelse.

Hilde Reinertsen er PhD-stipendiat og
Kristin Asdal professor, begge ved Senter for
teknologi, innovasjon og kultur (TIK) ved
Universitetet i Oslo.

Hilde Reinertsen og Kristin Asdal

Fra naturfredning til klimakamp:

Norges Naturvernforbund 1914–2014

Fra naturfredning til klimakamp:

Norges Naturvernforbund
1914–2014

Hilde Reinertsen
Kristin Asdal

**SENTER FOR TEKNOLOGI, INNOVASJON
OG KULTUR (TIK)**

© Hilde Reinertsen og Kristin Asdal 2010

Utgitt av Senter for teknologi, innovasjon og kultur (TIK),
Universitetet i Oslo med en redaksjonskomité ledet av Göran
Sundqvist

ISBN 978-82-7986-092-1

Omslag og sats: Unipub

Trykk: AiT Oslo AS

FORORD

Dette er et forprosjekt om Norges Naturvernforbunds historie, utført på oppdrag fra Naturvernforbundet (NNV) i forbindelse med organisasjonens forestående 100-årsjubileum i 2014. Målet med forprosjektet har vært å identifisere sentrale saker og problemstillinger siden forbundets opprettelse i 1914 som vil kunne danne utgangspunkt for et bokprosjekt om forbundets historie.

Naturvernforbundets lange virketid gjør det til en unik organisasjon i norsk sammenheng. NNV er Norges eldste miljøorganisasjon, og har fulgt miljøfeltets utvidelse fra klassisk naturvern via miljøspørsmål til dagens debatt om menneskeskapte klimaendringer. Siden 1914 har Norge som nasjon gjennomgått radikale skifter, men spørsmål om energiutvikling og industrialisering har hele tiden stått sentralt. Gjennom sin deltagelse i stadig nye debatter om vekst og vern har NNV grepet inn i samfunnslivet og søkt å påvirke både enkeltsakenes og selve miljøfeltets skjebne.

Ved å undersøke Naturvernforbundets historie, kan vi få innblikk i hvordan et av vår tids mest sentrale samfunnsspørsmål – menneskets forhold til naturen – har blitt formet og endret. Miljø saker drives framover i en dynamikk mellom organisasjoner, forvaltning, politikk og ulike former for vitenskapelig kunnskap. Vitenskap og teknologi har skapt mange av dagens miljøproblemer, men er samtidig med på å skape løsningene. NNV har siden oppstarten spilt en sentral rolle i å frambringe og formidle alternativ kunnskap og ekspertise om miljøspørsmål. En historiefaglig analyse av NNV vil derfor kunne kaste lys ikke bare over NNV som organisasjon, men også over vitenskapens rolle i samfunnet og hvordan ulike felt og saker kommer til og avgjøres.

Naturvernforbundets omfattende arkiv har ikke tidligere blitt systematisk undersøkt av historikere. Et bokprosjekt vil derfor utgjøre et verdifullt tilskudd til forskningen på miljøfeltet. Imidlertid er NNVs arkiv foreløpig ikke organisert og dermed utilgjengelig for forskning. At arkivet raskt ordnes, vil være en forutsetning for å få skrevet NNVs historie innen jubileumsåret, men det vil også være av stor generell forskningsmessig og samfunnsmessig betydning at arkivet gjøres tilgjengelig for offentligheten.

Hilde Reinertsen og Kristin Asdal

INNHOOLD

FORORD	3
1. INNLEDNING.	9
2. OM DETTE ARBEIDET	13
3. SENTRALE SAKER.	15
1914–1916: Opprettelse	15
1917: Lov om vassdragsregulering	17
1921: Nasjonalpark i Jotunheimen?	18
1939–1945: Krigsår	19
1945–1965: Naturens plass i sosialdemokratiet	20
1963: Fra eliteforbund til masseorganisasjon	22
1967: Natur og Ungdom stiftes	23
1968–1970: Første runde i vassdragskonfliktene	25
1968–1972: Slaget om Slagentangen	27
1972: Opprettelsen av Miljøverndepartementet	28
1972–77: Miljøvern på den internasjonale dagsorden	30
1973–74: Motekspertise om energipolitikk	31
1973–1979: Atomkraft i Norge?	32
1977: Økonomisk nedtur og miljøvern i motvind	33
1979–81: Mobilisering og nederlag i Alta-striden	34
1981: Viltloven vedtatt	36

1986: Samlet plan for forvaltning av vannressursene	36
1987: FN-rapporten «Vår felles framtid»	38
1989: Blekkulf's miljødetektiver – barna mobiliseres	39
1989: Ny omdreining i petroleumspolitikken	40
1990-tallet: Nye prosjekter og interne konflikter	42
1994: For miljøet mot EU	43
2001–2009: Vern av naturens mangfold	44
2007–2010: Naturvernere i klimakamp	45
4. SENTRALE PROBLEMSTILLINGER	47
Miljøvern som kunnskapsfelt	47
Rettens vei: Miljøkamp med og mot loven	49
Et felt i endring: Naturfredning, miljøvern, klimakamp	50
Skiftende strømninger: Ideologi og politikk i miljøvernfeltet	51
Vunne kamper: Verket som ikke står der, skogen som fortsatt er der	52
Nærhet til statsforvaltningen: Et norsk særtrekk	52
Felles front? Naturvernforbundet innenfor miljøbevegelsen	54
Videre horisonter: Miljøkamp på internasjonale arenaer	55
Hvem bestemmer? Interne spenninger og organisasjonsutvikling	56
5. PRAKTISK GJENNOMFØRING	59
Tidligere forskning	60
Annen litteratur	61
Kildemateriale	63
6. VEDLEGG	67
Vedlegg 1: Tidslinje	68
Vedlegg 2: Naturvernforbundets ledere og generalsekretærer	69

Vedlegg 3: Naturvernforbundets medlemsutvikling 1963–2009	70
Vedlegg 4: Naturvernforbundets publikasjoner	72
Vedlegg 5: NOU-er, stortingsmeldinger og lover	75
Vedlegg 6: Statsråder og statssekretærer i Miljøverndepartementet	81
Vedlegg 7: Gjennomførte intervjuer og møter	83
7. LITTERATURLISTE	85

1. INNLEDNING

Norges Naturvernforbund (NNV) er Norges eldste miljøvernorganisasjon. NNV ble stiftet 18. februar 1914 under navnet Landsforeningen for naturfredning i Norge, og startet opp sitt praktiske arbeid i oktober 1916. Fra da å ha kun tre styremedlemmer, en sekretær og tre regionale foreninger, er NNV i dag en landsdekkende demokratisk organisasjon med et sentralstyre, et landsstyre med representanter fra alle fylker, ca. 100 lokallag, 35 ansatte, en ungdomsorganisasjon (Natur og Ungdom), en barneorganisasjon (Miljøagentene) og en rekke ulike prosjekter i innland og utland. I løpet av organisasjonens nærmere 100 års arbeid har medlemsmassen og de tillitsvalgte endret seg fra urbane akademikere og embetsmenn, særlig zoologer, botanikere, geologer og jurister, til aktivister i alle aldre fra hele landet. En rekke av NNVs ansatte har nå sin bakgrunn fra Natur og Ungdom og andre miljøorganisasjoner. Til sammen hadde NNV i 2010 rundt 18.700 medlemmer.

I løpet av disse 100 årene har NNVs fokus dreid fra *klassisk naturvern* i form av fredning av enkeltobjekter, arter og områder, via *miljøspørsmål* som forurensning og avfallshåndtering til dagens tiltak mot menneskeskapte *klimaendringer*. Samtidig er klassisk naturvern fortsatt en viktig del av NNVs arbeid. NNV har siden oppstarten arbeidet tett opp mot departementer og lovgivende myndigheter for å få nedfelt naturvern i lovs form gjennom enkeltfredninger, artsvern, vassdragsvern og opprettelse av nasjonalparker og naturreservater. Deltakelse i høringsprosesser var lenge et sentralt virkemiddel for påvirkning av politiske prosesser. Utover 1970-tallet utvidet NNV sitt politiske arbeid gjennom økt kontakt med stortingsrepresentanter og nær kontakt med Miljøverndepartementet, som ble opprettet i 1972, og tilsvarende

på fylkeskommunalt og kommunalt nivå. Samtidig økte intensiteten i miljøspørsmålene både i samfunnsdebatten, internt i NNV og i NNVs dialog med myndighetene, særlig gjennom stridsaker som Mardøla-utbyggingen i 1971, Alta-utbyggingen i 1979-1981 og gasskraftbygging på 1990-tallet.

NNV har siden sin oppstart virket i nær relasjon til samfunnet omkring seg. Samtidig har det norske samfunnet endret seg radikalt i løpet av NNVs levetid. I forbindelse med NNVs forestående 100-årsjubileum er det derfor høyst interessant å vie organisasjonen nærmere historiefaglig oppmerksomhet: Hvordan har NNV forsøkt å gripe inn i samfunnet, og samtidig selv blitt formet av skiftende samfunnsforhold? På hvilke måter har NNV i løpet av sine nærmere 100 års virke bidratt til å endre norsk lovgivning, samfunnsdebatt, organisasjonsliv og forvaltningsstruktur? Hvilke sentrale hendelser og prosesser har formet NNV som organisasjon og samfunnsaktør – og motsatt, hvordan har saker og prosesser drevet fram av NNV skapt spor og endringer i det norske samfunnet? Hva er særegent ved NNV i forhold til andre miljøorganisasjoner? Dette er blant spørsmålene et historieprosjekt vil kunne belyse. Ved å sette NNVs historie inn i den større fortellingen om Norges utvikling gjennom det 20. århundret, kan NNV brukes som et prisme for også å forstå norsk miljøhistorie.

Et sentralt aspekt ved moderne miljøproblemer er deres nære tilknytning til vitenskap og teknologi: På den ene siden er miljøproblemene, enten det dreier seg om forurensninger, klimaproblemet eller reduksjon i artsmangfold, knyttet opp mot tekniske og vitenskapelige innovasjoner som har vært intimt forbundet med framskritt og økonomisk utvikling, slik som vannkraftutbygging, atomkraft og oljeboring. Natur- og miljøvernet har etablert seg i opposisjon til etablerte forestillinger om framskritt og økonomisk utvikling, og fremmet alternative kunnskaper og stått for andre verdisyn. I dette arbeidet har miljøbevegelsen selv støttet seg på naturvitenskapelig ekspertise, som biologi og geologi, men også andre fagtradisjoner, som jus, filosofi og samfunnsvitenskap. Her er motekspertise et sentralt stikkord. Naturvernforbundet har vært sentral både for å fremme og utvikle ekspertise i opposisjon til og i form av kritikk av rådende kunnskap og vitenskap i løpet

av sitt snart 100 års virke. Hvordan har organisasjoner som NNV forholdt seg til teknologisk utvikling, til ulike former for vitenskap og nye innovasjoner? Hvordan har ulike typer kunnskap og ekspertise bidratt til å skape og forme miljøraker, og slik grepet inn i den norske samfunnsutviklingen?

2. OM DETTE ARBEIDET

Selv om Naturvernforbundets interne organisasjonshistorie er interessant i seg selv, er det åpenbart at en bredere tilnærming, der NNV ses i sammenheng med samfunnet omkring, vil være av stor allmenn og historiefaglig interesse. Dette arbeidet er et første skritt i å identifisere sentrale hendelser, prosesser og problemstillinger fra NNVs og miljøvernets historie som vil kunne fungere som utgangspunkt for en grundigere historisk granskning. Arbeidet er basert på et utvalg av tilgjengelig litteratur og intervjuer med nåværende og forhenværende tillitsvalgte og ansatte i NNV. NNVs historieutvalg har vært behjelpelige med oversikter over ledere, generalsekretærer, medlemstall, publikasjoner etc.

I arbeidets *del 3* identifiserer vi sentrale saker og prosesser i Naturvernforbundet og samfunnet i kronologisk rekkefølge. Både dramatiske kontroverser knyttet til energiutvikling, som vannkraft, atomkraft, oljeboring og gasskraft, og langvarige prosesser knyttet til endringer i lovverk og forvaltning trekkes fram. I *del 4* peker vi på tverrgående spørsmål og problemstillinger som belyser spesielt interessante aspekter ved NNVs historie, slik som: Hvordan har ulike ideologier og politiske strømninger preget miljøfeltet og NNV? Hvordan har NNV etablert seg som et rom for motekspertise? Hvordan har NNV arbeidet med og mot forvaltningen, rettsystemet og den øvrige miljøbevegelsen? *Del 5* omhandler konkrete forutsetninger for et historieprosjekt, herunder eksisterende forskning og arkivmateriale. Endelig inneholder arbeidet et sett vedlegg med oversikter over blant annet NNVs organisasjon og publikasjoner, offentlige publikasjoner og politisk ledelse på miljøfeltet, gjennomførte intervjuer og møter i forbindelse med forprosjektet samt relevant litteratur.

3. SENTRALE SAKER

For å kunne knytte Naturvernforbundets historie an til den generelle miljøhistorien i Norge, vil ett mulig grep være å dykke ned i et utvalg sentrale miljøpolitiske saker i perioden og studere NNVs rolle, betydning, arbeidsmåter og strategier i tilknytning til disse. I denne delen identifiserer vi et slikt utvalg av saker og prosesser, basert på deres størrelse og viktighet i samtiden generelt eller for NNV spesielt.

Det vil framgå at spesielt fredningssaker og energi, og herunder særlig vannkraft, har vært sentrale arbeidsfelt for NNV. Hvordan har NNV arbeidet fram disse sakene i samspill med samfunnet rundt? Hvorfor har NNV i ulike epoker prioritert disse sakene, og i mindre grad engasjert seg i for eksempel forurensning og oljeboring? Hvordan har NNV valgt å handle, kontra andre aktører i samme felt? Hvordan har vekselvirkningen mellom NNV og samfunnet artet seg; i hvilken grad og på hvilke måter har de påvirket hverandre?

1914–1916: Opprettelse

Landsforeningen for naturfredning i Norge ble vedtatt etablert 18. februar 1914 i Oslo. Møtet vedtok samtidig at foreningen ikke skulle starte sitt arbeid før tre regionale kretsforeninger var opprettet. Dette kom på plass i løpet av de neste årene: Østlandske kretsforening for naturfredning i Norge ble stiftet 29. april 1914, Nord-Norges kretsforening 21. mai samme år, deretter Trøndelagens kretsforening 2. november 1915. Ett år senere, i oktober 1916, konstituerte de tre kretsforeningene Landsforeningens første styre.

Landsforbundet kan ses som en videreføring og formalisering av et pågående arbeid for naturfredning, drevet fram det siste tiåret av vitenskapsfolk og embetsmenn i hovedstaden. I sin bok «Grønne linjer» (1994) trekker Bredo Berntsen fram Yngvar Nielsen, formann i Den norske turistforening, som under foreningens generalforsamling i 1904 knyttet tanken om kulturminnevern til naturen og påpekte at også naturen trengte vern. Nielsen var professor i geografi og etnografi ved Universitetet i Oslo og bestyrer ved Etnografisk museum. Hans kollega Nordal Fischer Wille, professor i botanikk ved Universitetet i Oslo og bestyrer ved Botanisk hage, understreket på samme møte behovet for å verne plantelivet for vitenskapelige formål. Turistforeningens generalforsamling vedtok å be Landbruksdepartementet om å bevare deler av norsk natur, en henstilling som resulterte i fredning av et utvalg planter på Dovrefjell. Fem år senere, i 1909, holdt Wille et foredrag om samme sak i Geografisk selskap i Oslo; hans innspill førte til at Selskapets styre nedsatte en komité som utarbeidet et forslag til en egen lov om naturfredning (Gundersen 1988, Jansen 1989). Arbeidsdepartementet, som behandlet lovforslaget, hadde kun mindre endringer, og lovteksten ble vedtatt nærmest uendret i Stortinget 25. juli 1910 (loven ble revidert i 1916). På bakgrunn av loven foretok staten en rekke mindre fredninger de kommende årene.

Det var medlemmene i denne lovkomiteen som noen år senere, i 1913, tok initiativ til å opprette en egen forening for naturfredning. Naturfredningsloven var vedtatt; nå vektla komiteen behovet for bedre opplysningsarbeid overfor befolkningen om naturvernets betydning. Hva preget denne tidlige utadrettede virkesomheten? Hvor aktiv var Landsforeningen, og hvordan arbeidet den?

Prosessen som førte fram til Landsforeningens opprettelse foregikk åpenbart ikke i et vakuum. USA opprettet sin første nasjonalpark, Yellowstone, i 1872, og fredningstanken hadde der sterke talspersoner i forfatteren Henry David Thoreau og naturverneren David Muir. Sverige opprettet sin første nasjonalpark i 1909. I Norge var enkelte mindre fredninger av arter og områder utført også før Naturvernloven av 1910. Samtidig var flere tyske vitenskapsfolk i Norge og holdt foredrag om naturvern like etter århundreskiftet, blant dem botanikeren Hugo Conventz, som

i 1909 holdt foredrag i Oslo om naturens kulturelle betydning (Gundersen 1988). På dette tidspunktet var Tyskland det akademiske kraftsenteret for norsk akademia; både humaniorafagene og naturvitenskapene så til Tyskland. Vi må derfor kunne anta at det allerede var etablert kanaler og samarbeid mellom norske og tyske naturverninteresserte akademikere. Hvordan foregikk utvekslingene på naturvernområdet intellektuelt, politisk og personlig? I hvilken grad var naturverntanken en del av samtidens naturromantiske tankegods i Tyskland om båndene mellom natur, kultur, folk og historie? Hvordan ble dette tankegodset oversatt til norske forhold? Hvordan forholdt de norske aktørene seg til den politiske utviklingen i Tyskland utover 1920- og 1930-tallet? I hvilken grad forholdt de norske aktørene seg til hendelser og idégrunnlag fra andre land der naturfredning ble satt på dagsorden i perioden, som USA, Sverige og Storbritannia?

1917: Lov om vassdragsregulering

Utnyttingen av norske fosser til kraftproduksjon ble en sentral del av den norske statens politikk etter uavhengigheten fra Sverige i 1905. Kraften skulle drive det gryende norske industrisamfunnet – «den nye arbeidsdagen», med statsminister Christian Michelsens ord. Kampen om fallrettighetene til norske vassdrag ble en sentral politisk kamp i årene 1905–1917 (Gundersen 1991). Turistforeningen engasjerte seg mot utbyggingen av flere fossefall, ettersom de var populære turistattraksjoner. En av de mest omstridte var Rjukanfossen, som ble bygd ut til kraftverk i 1911–1915 i forbindelse med etableringen av Norsk Hydro (Berntsen 1994).

I 1917 vedtok Stortinget en egen lov om vassdragsregulering. Med loven som grunnlag engasjerte Turistforeningen og Landsforeningen seg i flere utbyggingssaker, blant annet ved Gjende og Sjøa, uten å få gjennomslag (Berntsen 1994). Derimot fikk naturvernenssynet støtte når det gjaldt Vettisfossen, som ble fredet i 1924. I forkant hadde Landsforeningens Vestlandske kretsforening over en lengre periode vært i dialog med grunneieren, og kjøpt utbyggingsrettighetene til fossefallet. Hvilken rolle spilte

Landsforbundet i arbeidet med loven? Hvorfor og hvordan kom den til? En rekke av medlemmene i Landsforbundets ledelse var samtidig sentralt tillitsvalgte i Turistforeningen og i Norges Jeger- og Fiskerforbund, som også var engasjerte i spørsmål om naturvern og kamp mot rovdrift på naturen (Jansen 1988). Hvordan var relasjonen mellom disse tre organisasjonene? I hvilken grad overlappet de hverandre? Var det eventuelle konflikter og uenigheter dem i mellom om sak eller strategi?

1921: Nasjonalpark i Jotunheimen?

Ved siden av å argumentere for enkeltfredninger av arter, områder og fossefall sto arbeidet for totalfredning av større geografiske områder sentralt for Landsforbundet i mellomkrigstiden. I 1921 henvendte Landsforeningen seg til Kirke- og undervisningsdepartementet med forslag om å frede deler av Jotunheimen. Foreningen pekte på at området inneholdt noen av landets mest interessante naturforekomster, men framhevet også områdets økonomiske og estetiske betydning. Landsforeningen utarbeidet et forslag til fredningsområde i Jotunheimen sammen med Turistforeningen (Berntsen 1994). Trass i flere mindre områdefredninger både i og utenfor Jotunheimen også de neste tiårene, ble ikke den første norske nasjonalparken etablert før i 1962, da Rondane fikk nasjonalparkstatus. Jotunheimen ble først nasjonalpark i 1980.

Hva kan forklare at Norge var så sent ute med å etablere sin første nasjonalpark, sammenlignet med for eksempel USA (1872) og Sverige (1909)? Hvorfor fikk ikke Landsforeningen gjennomslag i 1921 eller senere? Hvilke strategier og arbeidsmåter valgte forbundet i sitt arbeid med denne saken de kommende tiårene? Hvordan vektet forbundet de ulike argumentene om naturens vitenskapelige, estetiske og økonomiske verdi opp mot hverandre? Endret Landsforeningen argumentasjon over tid?

1939–1945: Krigsår

I mellomkrigstiden ble Landsforeningen knyttet til norske polarforskningsmiljøer, og gjennom det til den ekspansive norske nordområdepolitikken i perioden, som innebar planer om annektering av Svalbard og Grønland (Gundersen 1988). Både Fridtjof Nansen og Vidkun Quisling (daværende forsvarsminister) var forkjempere for dette, og det var et sentralt punkt i Nasjonal Samlings (NS') politikk fra stiftelsen i 1933. I 1934 fikk Landsforeningen kontor hos Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser i Oslo, og i 1935 også sekretær samme sted. Samme år ble Svalbardinstituttets leder, geologen og polarforskeren Adolf Hoel, valgt til formann for Landsforeningen. Adolf Hoel hadde vært medlem av NS siden 1933, hovedsakelig på grunn av hans støtte til Quislings ønske om annektering av Grønland (Gundersen 1988). Hoel satt som formann for Landsforeningen gjennom hele krigen (foreningen vedtok i 1938 å skifte navn til *Landsforbundet for naturfredning i Norge*). Etter okkupasjonen i 1940 ble Hoel utnevnt til professor ved Universitetet i Oslo, og han var i årene 1941–1945 prorektor og deretter rektor samme sted. Etter frigjøringen ble han dømt for landssvik. Landsforbundets sekretær og også dennes etterfølger forlot Norge i 1940–41, og forbundet var slik uten sekretariat resten av krigen.

NS og det tyske okkupasjonsstyret forsøkte i 1942 å nazifisere det norske organisasjonslivet. Dette ble møtt med nedleggelse av verv og arbeid i de fleste organisasjoner. Østlandske kretsforening opprettholdt sin aktivitet i krigsårene, mens de fleste andre kretsforeningene gikk i dvale eller ble oppløst (Gundersen 1988). At Adolf Hoel var blitt valgt til formann i 1935, da han alt var medlem i NS, indikerer en politisk/ideologisk nærhet mellom Hoel og Landsforbundets øvrige medlemmer, eller i det minste aksept for hans NS-medlemsskap. Hvordan stilte forbundet øvrige medlemmer seg til NS og til den framvoksende nazismen i Tyskland? Landsforbundet var ved oppstarten en arena for norsk-tyske relasjoner; vedvarte dette utover 1930-tallet? Endret relasjonene karakter etter okkupasjonen?

Selv om det er sannsynlig at Landsforeningens medlemmer var politisk verdikonservative og kulturelt tyskvennt, gitt deres

klassetilhørighet og akademiske interesser, er det selvsagt ikke gitt at de var nazister. Selv om naturverntanken hadde linjer til tysk åndsromantikk, står den i motsetning til nazismens framtidsoptimistiske feiring av teknologi, urbanitet og menneskets herredømme over naturen. NS-medlemskap i mellomkrigstiden var åpenbart også noe svært annet enn medlemskap under okkupasjonen. Hvilke ideologiske og politiske møtepunkter finner vi mellom mellomkrigstidens naturfredningstanke, nasjonalisme og nazisme i Norge, slik de manifesterte seg i Landsforbundet for naturfredning? Hvordan endret okkupasjonen dette bildet? NS-tilknytningen kom til å bli ødeleggende for Landsforbundet, som var preget av sammenbrudd i årene etter frigjøringen (Gundersen 1988). Hva skjedde internt i forbundet i denne perioden? Hvordan artet «gjenreisningen» seg internt og utad?

1945–1965: Naturens plass i sosialdemokratiet

Etter frigjøringen i 1945 styrte Arbeiderpartiet Norge i 20 år. Sentrale stikkord for politikken var økonomisk vekst og etablering av arbeidsplasser gjennom industrialisering og planlagt styring av samfunnsutviklingen. Sett i perspektiv av natur- og miljøvern var det en klar kontinuitet fra mellomkrigstiden og tidligere; naturen ble ansett som en ressurs som kunne utnyttes for samfunnets og befolkningens beste, men den måtte samtidig forvaltes godt og rasjonelt. Samtidig var tanken om naturen som rekreasjonsarena sentral i Arbeiderpartiets sosialpolitikk, som blant annet inkluderte flere fridager, lengre ferier og offentlig tilgjengelige friluftsområder. Friluftsløven av 1957 etablerte prinsippet om allemannsretten, som muliggjorde befolkningens frie ferdsel i naturen, også på privat grunn.

Trass i at tanken om naturen som utnyttbar ressurs var grunnleggende i Arbeiderpartiets velferdsstatsideologi, skjedde det også bevegelser på natur- og miljøvernets område. Som vi skal komme tilbake til i et senere punkt, oppsto det på 1950-tallet kontroverser knyttet til skader på dyr og planter i områder med mye industri, noe som gjorde at luftforurensning (eller røykskader, med datidens ordbruk) ble satt på dagsorden. Et resultat av dette var at

tiltak mot forurensningsproblemer ble integrert i industripolitikken gjennom opprettelsen av Statens Røykskaderåd i 1961 (Asdal 2004). Det skjedde også nyvinninger på forskningsfronten; for eksempel førte problemet med forurensning i elver og vann til at staten etablerte Norsk institutt for vannforskning i 1958 (Lange 1998). Var Landsforbundet engasjert i disse sakene, og i så fall på hvilken måte? I hvilken utstrekning hadde forbundet engasjert seg i forurensningssaker også tidligere?

I 1954 vedtok Stortinget å utvide Naturfredningsloven fra 1916 på flere punkter, deriblant ble det åpnet for vern på estetisk grunnlag og av større sammenhengende områder. Tillitsvalgte fra Landsforbundet sentralt og Østlandske kretsforening var med i komiteen som foreslo revideringene (Berntsen 1994), og var således sentrale i å utforme lovteksten. Hvordan hadde Landsforbundets arbeid for lovrevidering artet seg? Hvilke strategier tok de i bruk overfor myndighetene for å åpne prosessen for lovendring? Hvilke konsekvenser fikk loven i praksis? I tråd med den nye loven opprettet regjeringen Statens Naturvernråd i 1955. I de første årene var praksisen at rådet hadde samme formann som Landsforbundet, en interessant ordning som i seg selv er verdt en nærmere undersøkelse. Med dette fikk naturverntanken en formell forankring i statsapparatet. Rådets sammensetning hadde ifølge Berntsen sitt tyngdepunkt i naturvitenskapelige fagmiljøer. Hva slags naturvitenskapelig ekspertise var representert i rådet? Hvilken status og rolle fikk rådet i statsforvaltningen? Hvordan endret rådet Landsforbundets handlingsrom og strategier? Dobbellederskapet av rådet og forbundet satte forbundet i direkte relasjon til statsforvaltningen; hvilke effekter hadde denne økte nærheten for forbundets forhold til myndighetene?

Stortinget vedtok i 1962 å opprette Norges første nasjonalpark i Rondane. Statens Naturvernråd fremmet i 1964 en helhetlig landsplan om fredning av ytterligere 16 områder. Hvilken rolle spilte Landsforbundet (fra 1962 kalt Norges Naturvernforbund) i denne prosessen? Hvordan hadde forbundet arbeidet med nasjonalparksaken i kjølvannet av den nye naturvernloven av 1954? At Naturvernrådets plan ble vedtatt i Stortinget, til og med med enkelte utvidelser, var åpenbart en stor seier; var det tilløp til

konflikter om enkelte av verneområdene, eller var områdene såpass små og ressursmessig uinteressante at planen ikke møtte motstand? Helhetlige planer for vern og utbygging var forankret i en planleggingstradisjon innenfor norsk statsforvaltning som også det kommende Miljøverndepartementet kom til å stå i. Hvordan foregikk planarbeidet i nasjonalparkenes tilfelle? Hvilke former for kompetanse og erfaringer bygget det på? Var det spenninger mellom forvaltningens og Naturvernforbundets syn på hva som var god planlegging, og hvordan arbeidet burde gjøres?

1963: Fra eliteforbund til masseorganisasjon

Landsforbundet gjennomgikk omfattende endringer utover 1960-tallet, med økt medlemstall, større sekretariat og mer sentralisert lederskap. I 1962 vedtok forbundet nye vedtekter og nytt navn: *Norges Naturvernforbund* (NNV). En katalysator for endringene var den storstilte opplysningskampanjen *Bruk naturvett!* i 1962–63, som forbundet organiserte sammen med Turistforeningen, Jeger- og fiskerforeningen, 4H og speiderbevegelsen for å øke folks bevissthet om forsøpling av friluftsområder. Da kampanjen var avsluttet i 1963, overtok forbundet kampanjens restmaterieell og økonomisk overskudd, samt deltakerregisteret, som dannet utgangspunkt for en storstilt vervekampanje. Naturvett-kampanjens sekretær, Magne Midttun, ble samme år ansatt i NNVs nyopprettede stilling som generalsekretær (Gundersen 1988, Nilsen og Thue 2006). I intervjuer med nåværende og tidligere NNV-ansatte og tillitsvalgte trekkes Midttun fram som en helt sentral aktør i å omforme NNV fra en eliteorganisasjon til en masseorganisasjon. Det kommende tiåret økte medlemstallet fra 1.150 (1963) til 29.700 (1973), og det ble opprettet kretsforeninger i alle landets fylker. I 1965 startet NNV et eget medlemsblad, *Norsk Natur*.

Hvilke andre forhold enn Naturvett-kampanjen kan forklare NNVs omstilling og vekst? Hvordan forløp den interne prosessen i NNV fram til organisasjonsendringene i 1962 og 1963 – var det motstand internt? I naturvernkretser pekes det gjerne på en generell «grønn bølge» fra slutten av 1960-tallet og gjennom 1970-tallet

(Berntsen 1994, Persen og Ranum 1997); hva skapte denne såkalte bølgen, hvordan manifesterte den seg, og hvilken rolle spilte NNV i å drive den framover?

Omstruktureringen av Naturvernforbundet fikk åpenbart konsekvenser for innholdet og formen til NNVs arbeid, men i hvilken grad og på hvilke måter? Ble NNV mer slagkraftig av omdanningen, i så fall hvordan? Evnet NNV i praksis å vri sitt akademiske opphav i retning av folkeopplysning og masseappell? I hvilken grad var det en reell motsetning mellom det antatt folkelige og det antatt akademiske? I hvilken grad økte generalsekretærfunksjonen sentralleddets makt i forhold til kretsforeningene? Hvordan var graden av kretsforeningenes uavhengighet og initiativ, kontra disiplinering og styring fra sentralt hold, og hvordan varierte dette for de ulike kretsforeningene? Utover 1970-tallet ble det også opprettet en rekke lokallag under NNV, noe sentralleddets opprinnelig ikke ønsket, ifølge NNVs Kåre Olerud. Hvordan forløp denne diskusjonen om organisasjonsform og organisasjonsutvikling? Hvordan endret lokallagene forbundets arbeidsmåte?

1967: Natur og Ungdom stiftes

I løpet av 1960-tallet ble det opprettet et knippe enkeltstående ungdomsforeninger for naturvern, som i 1967 gikk sammen om å danne det landsdekkende *Natur og Ungdom – Norsk ungdoms naturvernforbund* (NU). Norges Feltbiologiske Ungdomsforening ved Universitetet i Oslo (opprettet 1962) og Oslo Katedralskoles Naturvernforening (opprettet 1965) var mest sentrale, men det var også blitt startet tilsvarende foreninger andre steder i landet. Foreningene var i kontakt med Naturvernforbundet om muligheten for å knytte seg opp til NNV, og etter at de hadde slått seg sammen i 1967 ble de i 1968 tatt opp som NNVs ungdomsorganisasjon. Det var fra oppstarten avklart at NU var en selvstendig organisasjon, som NNV ikke hadde noen myndighet over (Persen og Ranum 1997).

Natur og Ungdoms stifterforeninger hadde noe forskjellig utgangspunkt: Mens feltbiologene fra universitetet var opptatt av friluftsliv og naturkunnskap, var Katta-elevene mer miljøpolitisk

orientert. Utover 1970-tallet kom det til syne motsetninger mellom de to miljøene med hensyn til hva som burde vektlegges – naturopplevelser eller politisk arbeid – og feltbiologien ble nærmest borte fra NU utover 1980-tallet. På 1990-tallet fikk «ut i naturen»-tanken derimot igjen større gjennomslag i NU (Ranum og Persen 1997). Felles for begge de opprinnelige fløyene var imidlertid forankringen i akademiske miljøer i hovedstaden. Selv om aktiviteten omkring i landet økte i løpet av 1970-tallet, understreker Persen og Ranum at NU forble en sentralisert og Oslo-basert organisasjon fram til 1977, da opprettelsen av et landsstyre ga lokallagene større innflytelse. Hvordan har endringer i NUs medlemsmasse og tillitsvalgte påvirket aksene friluftsliv/politikk, by/land og sentralt/lokalt, og hvordan har dette virket inn på NUs valg av saker og arbeidsmåter?

Natur og Ungdoms forhold til Naturvernforbundet har tidvis vært spenningsfylt, og i perioder har det vært lite kontakt. Selv om enkelte NU-ere også tidligere har gått over til verv og stillinger i NNV, er det først de senere årene at det har blitt vanlig at NU-ledere går inn i NNVs sekretariat. Flere nyere miljøvernorganisasjoner er etablert av tidligere NU-ere, som Bellona og Zero. I Persen og Ranums framstilling er det gjennomgående at NU har ansett NNV som for forsiktig og byråkratisk i formen, og at NNV har unnlatt å engasjere seg i felt som NU har ivret for, slik som forurensning og oljeboring. Et sentralt skille mellom NU og NNV har også vært valg av strategi, særlig bruk av aksjoner og sivil ulydighet. Imidlertid viser Persen og Ranum at dette har vært kontroversielt også innad i NU, og at det var først på slutten av 1980-tallet at NUs ledelse offisielt gikk inn for sivil ulydighet som virkemiddel. Hvordan har uenigheter om saksvalg og strategi preget forholdet mellom NU og NNV? I hvilke saker har de samarbeidet, og hvordan har samarbeidet artet seg? I hvilken grad var NUs negative oppfatninger av NNV berettiget, og i hvilken grad undervurderte de moderorganisasjonens valg og prioriteringer?

1968–1970: Første runde i vassdragskonfliktene

Natur- og miljøverndebatten kom på 1970-tallet til å bli dominert av spørsmål om energiutvikling. Særlig de store konfliktene om vannkraftutbygging preget tiåret, innrammet av Mardøla-aksjonen i 1970 og Alta-aksjonen i 1979–81. Disse aksjonene markerer også et startpunkt og et sluttunkt for en periode der miljøsaken generelt og Naturvernforbundet spesielt hadde en særlig sterk stilling. I det følgende vil vi gå inn i Mardøla-saken, før senere punkter vil ta opp debattene om oljefyrte kraftverk, energisparing, oljeboring, atomkraft og Alta-utbyggingen.

Gjennom mellomkrigstiden og inn i etterkrigstiden var fossekraft sentralt i utbygging av kraftkrevende industri, som igjen var sentralt i byggingen av det moderne Norge. Konfliktnivået i debatten om fosseutbygging økte utover 1950-tallet, og det kom krav fra naturvernhold om en helhetlig plan for utbyggingen (Berntsen 1994). I mai 1960 vedtok Stortinget at det skulle utarbeides en slik plan, men trass i at en egen komité, Gabrielsenkomiteen, leverte sin innstilling samme år, ble ikke saken stortingsbehandlet før i 1969. I løpet av 1960-tallet ble det ikke vernet noen vassdrag; snarere ble enkelte tidlige fredningsvedtak opphevet, og Stortinget vedtok flere nye, store utbygginger. Ifølge NNVs Per Flatberg var det tungt å jobbe opp mot Stortinget på 1960-tallet; Industrikomiteen, som var naturvernernes relevante motpart på dette tidspunktet, viste verken interesse for saken eller respekt for Naturvernforbundet.

I 1969 vedtok Stortinget at fossefallet i turistattraksjonen Aurlandsdalen i Sogn skulle utbygges. Dette skapte motstand i etablerte naturvernretser, som Naturvernforbundet, men ga også støtet til en ny type organisering innenfor feltet. Sigmund Kvaløy Setreng, som var tilknyttet Filosofisk institutt ved Universitetet i Oslo og miljøet omkring Arne Næss, kontaktet i 1969 NNVs generalsekretær Magne Midttun med ideer til mer aksjonistisk naturvernarbeid, passiv sivil ulydighet, inspirert av Gandhis ikkevoldsfilosofi. Midttun var positiv, men anså at slike virkemidler lå utenfor NNVs tradisjon. Setreng stiftet derfor Samarbeidsgruppen for natur- og miljøvern (snm) samme år, men uten å engasjere seg

direkte i Aurlands-utbyggingen, som hadde sterk lokal støtte. Det hadde derimot ikke utbyggingen av Mardøla-vassdragene i Møre og Romsdal, og Setreng anså derfor dette som en bedre anledning til å ta i bruk sin strategi (Nielsen og Thue 2006).

Den første direkte konfrontasjonen mellom naturvernere og utbyggere kom derfor i Mardøla i juli 1970. Aksjonen opprettet en egen leir ved utbyggingsområdet for fysisk å hindre anleggsarbeidet, og omkring 500 personer sluttet seg til. Etter en måned grep myndighetene inn og oppløste leiren; deltakerne ble båret vekk av politiet. Selv om aksjonen led nederlag, skapte den bred offentlig debatt og fikk stor medieoppmærksomhet. I følge Berntsen (1994) skjedde det et skifte i den politiske debatten etter Mardøla-aksjonen: «Ingen kunne lenger debattere kraftutbygging uten iallfall verbalt å ta hensyn til natur- og miljøvernet. Norges Vassdrags- og Energivesen var blitt et omstridt offentlig organ, etter i årevis å ha vært 'nasjonalhelt'. Styrkeforholdet mellom de ulike interessene var endret.» Hvordan foregikk dette stemningsskiftet – i opinioenen, i pressen, på Stortinget? Fikk aksjonen ringvirkninger utover all oppmerksomheten? Ifølge Gundersen (1991) ble Mardøla et viktig symbol, som markerte gjennombruddet for miljøbevegelsen. Hvordan artet dette gjennombruddet seg? Hvilke konsekvenser fikk det for NNV?

Naturvernforbundet var ikke offisielt med i Mardøla-aksjonen på grunn av et prinsippstandpunkt om å arbeide innenfor rammen av norsk lov. På hvilke andre måter arbeidet NNV med denne saken? Ifølge Per Flatberg var mange av NNVs medlemmer og tillitsvalgte også tilknyttet (snm); hvordan balanserte forbundet mellom institusjonell avstandtagen fra sivil ulydighet og enkeltpersoners deltakelse i aksjonen? I hvilken grad var det debatt internt i NNV om mulig endring av det prinsipielle standpunktet? NNV fikk utover 1970-tallet en sentral rolle i å koordinere de ulike hensynene i vasskraftdiskusjonene, som klassisk naturvern, biologenes alternative systemtenkning og lokalsamfunnenes alternative utbyggingsønsker (Nilsen og Thue 2006). Hvordan foregikk dette i praksis? Gjorde NNVs forsiktige linje at det fikk økt kredibilitet som bindeledd og møteplass mellom ulike deler av miljøbevegelsen?

1968–1972: Slaget om Slagentangen

Som omtalt tidligere, fikk forurensning fra industrien økende oppmerksomhet utover 1950- og 1960-tallet. Staten etablerte blant annet Røykskaderådet i 1961 som skulle ta for seg luftforurensning fra industrien (eller røykskader, som var datidens begrep). Rådet skulle vurdere forurensningsfaren fra nye industribedrifter og utstede utslippskonsesjoner. Bønder som ble rammet av utslippene fikk rett på kompensasjon. Forurensningsproblemene ble på denne måten håndtert innenfor rammen av industripolitikken (Asdal 2004).

Denne konsesjonspolitikken var lite debattert før på slutten av 1960-tallet, da Røykskaderådet i 1968 fikk en søknad om bygging av et oljedrevet kraftverk på Slagentangen i Vestfold, noe som ble en svært kontroversiell sak. Både etablerte naturvernaktører som Naturvernforbundet og nye lokalt baserte initiativer engasjerte seg sterkt i saken, og klarte etter en lengre prosess å presse fram et endelig byggeavslag i både Røykskaderådet og regjeringen i 1972. Hovedårsaken var at NNV inngikk allianser med vitenskapelige miljøer, og evnet å omdefinere saken fra å omhandle fabrikkpipe-nes ideelle høyde og utslippsretning til å bli et spørsmål om effektene av sur nedbør på mennesker og miljø på internasjonalt nivå. Slik ble ingeniørkunnskap utfordret av biologisk kunnskap, og naturverninteressene vant fram (Asdal 2004). Hvordan arbeidet NNV med denne saken? Hvorfor omtales ikke Slagentangen-saken av naturvernaktørene selv? Er saken blitt glemt *fordi* den var vellykket, ettersom beviset på natur- og miljøvernens sakens gjennomslag er at kraftverket *ikke* står der og at regjeringens planer om å ta i bruk oljebaserte kraftverk aldri ble en realitet?

Slagentangen-debatten kan sees som gjennombruddet for forurensningsdebatten og miljøsaken i Norge (Asdal 2004). Andre har datert forurensingssakens gjennomslag til 1980-tallet (Gundersen 1991, Berntsen 1994, Persen og Ranum 1997): Fra 1983 startet Natur og Ungdom aksjoner som innledet «tønnegravingens tid», med Persen og Ranums ord, og denne tendensen ble ytterligere forsterket med opprettelsen av Bellona i 1986. Dette var imidlertid flere år etter at Statens Forurensningstilsyn var blitt opprettet (1974) og Forurensningsloven var vedtatt (1981), slik at saken

allerede var integrert både i forvaltning og lovverk. I hvilken grad arbeidet NNV målrettet med forurensningsspørsmål fram mot loven ble vedtatt? Opprettholdt NNV sitt engasjement og nettverk etter Slagentangen-saken? Hvilke andre forurensningssaker i tilknytning til etablert og planlagt industri var NNV engasjert i? Som vi skal se i et senere punkt, engasjerte NNV seg sterkt i energidebatter utover 1970-tallet. Kan NNV eventuelt ha ansett Slagentangen som energisak snarere enn forurensningssak, og således nedprioritert annet forurensningsarbeid utover 1970-tallet?

1972: Opprettelsen av Miljøverndepartementet

I 1965 mistet Arbeiderpartiet regjeringmakten, og statsminister Per Borten fra Senterpartiet ledet en koalisjonsregjering av Sp, Høyre, Venstre og KrF fram til 1971. De påfølgende årene var det hyppige regjeringsskifter på grunn av EF-avstemningen i 1972 og stortingsvalget i 1973, men Borten-regjeringens påbegynte arbeid med å opprette et eget departement for styring av landets naturressurser fortsatte likefullt under Ap-regjeringene som fulgte. Borten-regjeringen hadde nedsatt to ulike utvalg som utredet statens natur- og miljøvernpolitikk: Modalsliutvalget, som særlig skulle se på departementsstrukturen, og Ressursutvalget, som skulle kartlegge landets ressursituasjon med sikte på mer samordnet utnyttelse av ressursene. Et av ressursutvalgets forslag var å opprette et eget overordnet ressursdepartement, som skulle disponere over de fysiske ressursene slik Finansdepartementet disponerte over de økonomiske ressursene og inneha økologisk og biologisk kompetanse snarere enn økonomisk ekspertise (Jansen 1989).

Spørsmålet om det nye departementets grenseoppgang overfor de andre departementene ble gjenstand for stor debatt, og møtte sterk motstand særlig i Finansdepartementet (Jansen 1989, Asdal 1998). Uenigheten besto i om økologiske hensyn skulle være overordnet andre hensyn, inkludert de økonomiske, eller ikke. Et tverrdepartementalt utvalg med forankring i Finansdepartementet, Himle-utvalget, konkluderte med at det nye departementet skulle være et *samordnende*, ikke *overordnet*, departement, hvilket

også ble resultatet (Jansen 1991). Miljøverndepartementet, som det derfor ble hetende, startet sitt arbeid 8. mai 1972 med Olav Gjærevoll fra Ap som miljøvernminister. Trass i rammene som var lagt med Himle-utvalget fortsatte departementet arbeidet for å bli et overordnet ressursdepartement; man ønsket blant annet å utforme årlige ressursbudsjetter og ressursregnskap og være offensive overfor industrien i forurensningsspørsmål. Samtidig slektet miljøforvaltningen på allerede veletablerte planleggingsteknologier og styringstradisjoner (Asdal 1998), og etablerte seg etter hvert innenfor den rådende «vekst med vern»-tanken, der vern var underordnet økonomisk vekst og industrialisering.

Miljøverndepartementets opprettelse og tidlige faser er allerede grundig belyst av særlig Jansen (1989) og Asdal (1998), men miljøbevegelsens rolle i saken er langt mindre studert. Ifølge Berntsen hadde Naturvernforbundets generalsekretær Magne Midttun i lengre tid tatt til orde for å opprette et eget departement for naturvern. NNVs styreformann Adolf Hagen gikk i en kronikk i Dagbladet i 1970 sterkt inn for dette; oppgaver som beskyttelse av naturmiljøet, bevaring av kulturminner og forvaltning av naturressursene krevde mer enn amatørinnsats, mente han, og argumenterte for at «vi (må) få et eget departement til å administrere våre naturressurser i videste forstand» (siteret i Berntsen 1994:148). Tidligere ansatte og tillitsvalgte i NNV trekker fram NNVs innsats som avgjørende for at Miljøverndepartementet ble opprettet. Hvilken rolle spilte NNV i praksis i prosessen fram mot opprettelsen av Miljøverndepartementet? Kom ideen til et eget departement fra NNV, eller støttet de en allerede eksisterende idé? Et sentralt punkt for NNV var at departementet skulle være for *naturvern*, ikke for *miljøvern* (Berntsen 1994). Hva la NNV i denne differensieringen? Hvorfor ønsket NNV å avgrense naturvernet fra miljøvernet?

Med opprettelsen av Miljøverndepartementet fikk Naturvernforbundet en direkte motpart hos myndighetene som i stor grad delte NNVs politiske mål. Hva betød den statlige satsingen på miljøvernet for NNV? Hvordan endret NNVs handlingsrom og arbeidsform seg? I hvilken grad ble feltet «tatt over» av staten, i den forstand at NNVs funksjon som naturvernets forkjemper ble mindre viktig? Hva slags arbeidsform valgte NNV overfor forvaltningen?

Både i litteraturen og i intervjuer framgår det at NNV la seg tett opp mot forvaltningen, og enkelte framstiller forholdet nærmest som symbiotisk: en rekke enkeltpersoner beveget seg mellom NNV og departementet, departementet skal ha rekruttert flittig fra NNV, og NNV hadde god tilgang til departementet (Jansen 1989, Bortne, Strømsnes og Selle 2002). Hvilke kontaktpunkter fantes på personnivå mellom NNV og departementet i form av kollega- og vennskapsforhold, strategiske allianser og faglige nettverk? Hvordan var forholdet mellom de to i praksis, og i hvilken grad endret det seg over tid med skiftende ministre, stab og politiske prioriteringer? I hvilke saker var NNV og departementet uenige, og hvordan artet eventuelt slike konflikter seg? I hvilken grad diskuterte man den nære relasjonen til forvaltningen internt i NNV?

1972–77: Miljøvern på den internasjonale dagsorden

FNs generalforsamling vedtok i 1968 å avholde en stor konferanse om miljøspørsmål, med sikte på å øke kunnskapen og oppslutningen om miljøvernpolitiske grep blant verdens regjeringer og befolkning. Tanken om en forestående økologisk krise preget arbeidet. Konferansen «Bare én jord» ble avholdt i Stockholm i juni 1972, etter omfattende forarbeid i FN-systemet og medlemslandene. De kommende årene arrangerte FN flere konferanser og fokusår om spørsmål knyttet til miljø og livsgrunnlag: Verdensbefolkningsåret 1974, Verdens matvarekonferanse i Roma i november 1974, Habitat-konferansen (om boligforhold) i Vancouver i juni 1976, Våtmarksåret 1976 og Vannkonferansen i Argentina i 1977.

Norge inntok en offensiv rolle på flere av disse konferansene, og fremmet blant annet forslag om internasjonalt forbud mot dumping av miljøfarlige avfallsstoffer i havet (London-konvensjonen). Generelt var Norge på dette tidspunktet svært aktiv i ulike FN-organer, ikke bare på miljøvernområdet, men også innenfor bistandsarbeid og handelspolitikk, der Norge ofte talte på vegne av utviklingslandenes interesser. I hvilken grad forholdt NNV seg til Norge som en aktør på den internasjonale arenaen? Forsøkte NNV å påvirke Norges

strategier og standpunkter innenfor FN-systemet og overfor andre medlemsland, og i så fall hvordan? Samarbeidet NNV med sine søsterorganisasjoner i Sverige, Danmark og andre land for å gi tyngde til miljøsaken internasjonalt og overfor egne myndigheter?

1973–74: Motekspertise om energipolitikk

Som vi har sett, sto energispørsmål høyt på Naturvernforbundet og miljøbevegelsens dagsorden hele 1970-tallet, og det kom til å bli helt vesentlig for natur- og miljøvernarbeidet i denne perioden. NNV allerede sterke engasjement for vassdragsvern og kritikk av statlig utbyggingsiver ble overført til også andre energiområder, som motstand mot det oljedrevne kraftverket på Slagentangen i Vestfold og (som vi skal komme tilbake til) motstand mot oljeboring nord for 62. breddegrad og utbygging av atomkraftverk. Men samtidig utviklet Naturvernforbundet en helhetlig energipolitikk i denne perioden som satte de ulike enkeltsakene inn i en større sammenheng.

Konkret dreide det seg om en egen motmelding Naturvernforbundet skrev i 1974 til regjeringen Brattelis stortingsmelding om energisituasjonen i Norge (St.meld. nr. 100 (1973–74), *Energiforsyningen i Norge i fremtiden*). NNVs motmelding, rapporten *Energi, miljø og samfunn*, var utarbeidet av et utvalg for energipolitikk som forbundet hadde nedsatt året før med fysiker og universitetsstipendiat Hugo Parr som leder. Forbundets landsstyre stilte seg bak rapporten, slik at den representerte «i det alt vesentligste Naturvernforbundets syn på energispørsmålene», ifølge rapportens forord. Hva slags ekspertise var representert i utvalget, og hva slags ekspertise bygget rapporten på? Var det debatt internt i forkant og under utvalgets arbeid med hensyn til å innta en tydeligere økologisk politisk posisjon og artikulere en mer overordnet analyse av energisaken?

Energi, miljø og samfunn konkluderte med at veksten i energiforbruket måtte stanses, og gikk slik rakt imot stortingsmeldingen, der fortsatt vekst i energiforbruket var et premiss. «Naturens kretsløp og biologiske systemer tåler bare en viss belastning før det endres og bryter sammen,» skrev utvalget, og viste til at utslipp av

klimagasser skapte en drivhuseffekt som kunne bidra til temperaturøkning i atmosfæren, noe som igjen ville føre til klimaendringer. Gitt jordas knappe ressurser «skal vi vise solidaritet med u-landene og med de fremtidige generasjoner», het det. Med dette satte NNV den hjemlige debatten fremtidens kraftbehov inn i en større internasjonal kontekst med lengre tidshorisont, ga de teknologiske og økonomiske spørsmålene en økologisk ramme og skisserte en alternativ energi- og ressurspolitikk. Dermed engasjerte NNV seg i selve grunnspørsmålet i den pågående energidebatten, nemlig prognosene for fremtidig energibruk: Var regjeringens prognoser korrekte, og var det i det hele tatt riktig å legge opp til et økende forbruk? I følge Nielsen og Thue (2006) fikk rapporten raskt stor oppmerksomhet. Hva slags gjennomslag fikk den i offentligheten og på politisk nivå? Hvilken betydning fikk denne saken for NNV internt og som miljøpolitisk aktør? Satte rapporten NNV i kontakt med nye eller andre miljøer?

1973–1979: Atomkraft i Norge?

I 1973 fremmet Norges Vassdrags- og Energivesen (NVE) forslag om å starte utbygging av atomkraft i Norge. En prøverektor hadde da allerede vært i drift i Halden siden slutten av 1950-tallet. Naturvernforbundet viet saken grundig behandling i rapporten *Energi, miljø og samfunn* (1974), og gikk her prinsipielt imot utbygging. En egen aksjonsgruppe, *Aksjon mot atomkraft*, mobiliserte mot utbygging, og NNV samarbeidet med aksjonen i flere tilfeller, blant annet skrev de en felles innstilling i sakens høringsrunde. Debatten fortsatte med økende styrke de kommende årene. Statsminister Trygve Bratteli var selv en sterk tilhenger av atomkraft, og kritiserte utbyggingsmotstanderne i harde ordelag. Regjeringen bestilte i 1977 en egen utredning om saken, Granli-innstillingen, som i 1978 konkluderte med at sikkerhetsrisikoen var liten og anbefalte utbygging, dels i tettbygde strøk. Innstillingens premisser ble hardt kritisert av naturvitenskapelige forskere ved NTNU, ifølge Berntsen (1994). Da det så våren 1979 skjedde en stor atomkraftulykke ved en atomreaktor i Pennsylvania i USA falt regjeringens premiss om lav

sikkerhetsrisiko, og regjeringen gikk ikke videre med de omstridte planene. Senere ga ulykken i Tsjernobyl i Sovjetunionen (dagens Ukraina) i 1986 ytterligere tyngde til atomkraftmotstanden.

Ifølge NNVs Kåre Olerud var man i NNV opprinnelig for atomkraftverk, ettersom dette kunne spare fossekraft og dermed verne vassdrag (se også Johannessen 1992). Per Flatberg understreker at forbundets posisjon her er uklar, og at det var store uenigheter internt. Med energiutvalgets innstilling i 1974 ble imidlertid NNVs standpunkt mot atomkraft klart slått fast. Hvordan kom forbundet fram til dette standpunktet? Hvor sterke var uenighetene internt? Hvordan navigerte NNV i diskusjonen mellom hensyn som vassdragsvern, nye energikilder, miljøtrusler og forbruksbegrensning?

1977: Økonomisk nedtur og miljøvern i motvind

I kjølvannet av den internasjonale oljekrisen i 1973–74 gikk verdensøkonomien inn i en lavkonjunktur. Den norske regjeringen møtte nedgangen med motkonjunkturpolitikk, der rasjonale var å opprettholde aktiviteten i økonomien ved hjelp av statlige midler. Også miljøverntiltak ble inkludert i dette programmet. Da regjeringen i 1977 gikk bort fra motkonjunkturpolitikken og begynte å stramme inn i det offentlige forbruket, fikk miljøvernet sterkt svekket prioritet. Både regjering og storting hadde ansett miljøvern som viktig og riktig å prioritere på begynnelsen av 1970-tallet; vern var en naturlig forlengelse av vekstpolitikken, hadde Finansdepartementet argumentert. Men i nedgangstider ble miljøvernet ansett som et overskuddsforetak som måtte vike for hensynet til vekst, arbeidsplasser og industriens vilkår (Asdal 1995).

Hvordan påvirket de skiftende økonomiske konjunkturer Naturvernforbundet og dets arbeid? I følge Gundersen (1991) opplevde miljøbevegelsen en nedgang i interesse, gjennomslag og oppslutning mot slutten av 1970-tallet og inn på 1980-tallet. Hvordan bidro strukturelle endringer, som økonomisk krise og politisk høyredreining, til å minske miljøsakens tyngde i opinionen? Berntsen (1994) trekker fram de tapte slagene om oljeboring nord

for 62. breddegrad i 1980 og Alta-vassdraget i 1981 (se under), som en sentral årsak til at bevegelsen mistet momentum. Flere av aktørene som er intervjuet i forbindelse med dette forprosjektet trekker fram Alta-tapet som et spesielt hardt slag; da den voldsomme mobiliseringen endte i nederlag, skapte det utbredt desillusjon og handlingslammelse. Samtidig hadde NNV vært med på å forhindre at oljefyrte kraftverk, som ville vært svært forurensende, og atomkraftverk, som medførte høy sikkerhetsrisiko, ble tatt i bruk i Norge. Hvorfor hadde nederlaget i en enkeltstående vassdragsutbygging så sterk effekt, i motsetning til betydningen av disse prinsippseirene? Hvorfor skiftet miljøbevegelsens momentum så skarpt fra slutten av 1970-tallet til begynnelsen av 1980-tallet? Var det også interne forhold i NNV og miljøbevegelsen som bidro til at feltet ble svekket?

1979–81: Mobilisering og nederlag i Alta-striden

Motstanden mot utbygging av Alta-Kautokeinovassdraget i Finnmark er blitt stående som en milepæl i miljøbevegelsens historie, og dominerte ifølge flere intervjuobjekter Naturvernforbundets arbeid på slutten av 1970-tallet og begynnelsen av 1980-tallet. Hvorfor akkurat denne enkeltsaken fikk så stor symbolsk betydning og høy prioritet, er et interessant spørsmål. Utbyggingen av Alta-Kautokeinovassdraget var under utredning og planlegging hele 1970-tallet, og var hele tiåret gjenstand for debatt og kritikk. Allerede i 1970 ble en egen aksjonsgruppe etablert i det samiske tettstedet Masi, som i den opprinnelige planen ville bli oversvømmet ved oppdemming av elva (dette og enkelte andre elementer ble senere endret som følge av offentlig kritikk). Naturvernforbundet ga ut pamfletten «Finnmarksvidda – for hvem?» i 1972. I november 1978 vedtok Stortinget å gå for utbygging, etter at regjeringen hadde levert en stortingsproposisjon om saken. Som respons ble *Folkeaksjonen mot utbygging av Alta-Kautokeinovassdraget* opprettet samme år. I 1980 kom en stortingsmelding om utbyggingen – og NNV fremmet kort tid etter en egen motmelding.

Som i Mardøla-aksjonen ønsket ikke Naturvernforbundet å støtte sivil ulydighet. NNVs generalsekretær i perioden 1978–1980, Per Flatberg, var personlig for bruk av passive aksjoner. Han valgte derfor å ikke fortsette i sin stilling etter endt åremålsperiode sommeren 1980 for å kunne delta i Folkeaksjonen, fra 1981 som informasjonsleder. Han var blant aksjonistene som ble fjernet av politiet i januar/februar og høsten 1981, og ble dømt i retten for oppvigleri i 1983. Flatberg forteller at han ikke anså denne overgangen som problematisk; det var stor forståelse og aksept for hans valg internt i NNV. Hva kom denne saken til å bety for NNV? Ble det stilt spørsmål internt ved riktigheten av forbundets prinsippvedtak mot sivil ulydighet, eller lå dette fast som et udiskutabelt og akseptert premiss for NNVs virksomhet? Hvor mange av NNVs medlemmer og tillitsvalgte deltok i protestaksjoner i Alta, Oslo og andre steder, og hvordan forholdt NNV sentralt seg til dette? Samiske demonstranter var sentrale i Alta-aksjonene. Hvordan har NNV i ettertid samarbeidet med samiske organisasjoner og interesser? Hvordan har NNV balansert vernetanken opp mot urfolkspolitikk i spørsmål om samisk bruksrett og eiendomsrett?

Naturvernforbundets linje i Alta-saken var å arbeide ved hjelp av og ikke på tvers av rettsystemet. NNV forsøkte derfor å gå rettens vei for å få stanset utbyggingen, og stevnet Olje- og energidepartementet for mangelfull saksbehandling og feilaktige opplysninger i konsesjonssøknaden. Forbundet fikk bistand fra profilerte jurister som Inge Lorange Backer og Ketil Lund (Lund var også advokat for Per Flatberg i 1983). Staten opponerte mot NNVs mulighet til å i det hele tatt ta ut en slik stevning, men retten kom fram til at NNV var gyldig juridisk part i saken, og ble tilkjent stevningsrett. Dette trekkes av flere intervjuobjekter fram som en stor delseier, ettersom det fastslo at NNV kunne gå rettens vei for miljøets sak, uten selv å være direkte part i saken. Selve rettsaken startet opp i Skjønnsretten i januar 1980. Retten kritiserte flere feil i saksbehandlingen, men ga ikke NNV medhold i at utbyggingsvedtaket var ugyldig. Høyesterett opprettholdt dommen i 1982, og var for øvrig også mindre kritisk til myndighetenes saksbehandling (Nilsen og Thue 2006). Dermed var saken tapt både politisk og juridisk, og

Alta-utbyggingen var et faktum. Fikk nederlaget konsekvenser for NNVs tiltro til jussen og rettsystemet som arena for miljøkamp?

1981: Viltloven vedtatt

Fredning av rovvilt hadde vært et sentralt arbeidsfelt for Naturvernforbundet siden oppstarten. På dette tidspunktet var det skuddpremie på rovdyr, som Naturvernforbundet argumenterte for å oppheve. Dette ble blant annet gjort for bjørn i 1930 og ulv i 1971. NNV argumenterte også for fredning, men gradvis og pragmatisk – først for fredning av bjørnen i hitiden, deretter for midlertidig fredning i en femårsperiode, etc. Samtidig ønsket NNV en helhetlig lov for fredning av rovdyr, ikke kun midlertidige fredninger. I følge Kåre Olerud trakk forbundet fram prinsippet om *speilvending*, som man mente måtte ligge til grunn for viltforvaltningen: Jakt burde være unntaket, ikke fredning. Dette ble lagt til grunn for forslaget til viltlov, og vedtatt av Stortinget i 1981. Med det var speilvendingsprinsippet innført i norsk viltforvaltning. Hvordan arbeidet NNV fram denne saken? Var det NNV som «oppfant» speilvendingsprinsippet? Hvis ikke, hvor hentet de det fra, og hvordan ble det en del av forbundets politikk? I hvilken grad samarbeidet NNV med andre organisasjoner om saken? Var Norges Jeger- og Fiskerforbund enig i NNVs standpunkt om speilvending?

1986: Samlet plan for forvaltning av vannressursene

Parallelt med 1970-tallets debatter om utbygging av enkeltvassdrag, som Mardøla og Alta, pågikk arbeidet med en helhetlig plan for vern av vassdrag. Som tidligere omtalt, hadde Stortinget startet et utredningsarbeid om helhetlig vassdragsforvaltning i 1960 (Gabrielsen-komiteen) som ble fulgt opp først i 1969 med nedsettelsen av Sperstad-utvalget. Ettersom planen ble fulgt opp av Industridepartementet og Vassdrags- og energivesenet (NVE), ble utbyggingsinteressene tillagt stor vekt. Basert på Sperstad-utvalgets

innstilling fremmet NVE et forslag til verneplan, som ble vedtatt i Stortinget i 1973 – med det resultat at 95 vassdrag ble varig vernet. Ettersom det var lite kraftpotensial i disse vassdragene, var ikke planen tilfredsstillende fra NNVs synspunkt, skriver Berntsen (1994). Per Flatberg understreker samtidig at selv om planen var mangelfull, ble tross alt flere store og viktige vassdrag vernet.

I 1976 leverte Sperstadutvalget et forslag til Verneplan II. Naturvernforbundet mente at planen generelt sett var god, men forbundet var fortsatt kritisk til at også denne var begrenset til vassdrag med lavt kraftpotensial (Berntsen 1994). Debatten fortsatte de neste årene, og NNV gjennomførte en verneaksjon, *Vern våre siste vassdrag*, våren 1979, samme år som de mobiliserte til Alta-striden. Verneplan II ble vedtatt i Stortinget i 1980, og 51 nye vassdrag ble dermed vernet. Samtidig fortsatte arbeidet med en Verneplan III; Stortinget ga midlertidig vern av flere vassdrag i påvente av planen, før denne ble presentert og vedtatt i 1986. Endelig ble Verneplan IV vedtatt i 1993. Senere har verneplanen blitt supplert i 2005 og 2009. Hvordan arbeidet NNV med denne saken opp mot forvaltning og stortingspolitikere? I hvilken grad var planene betinget NNVs lobbyarbeid?

Parallelt med utformingen av de første verneplanene arbeidet Miljøverndepartementet med en egen *Samlet plan for forvaltning av vannressursene*, som ble lagt fram for Stortinget i mars 1985. Her ble vassdragsplanlegging knyttet opp til overordnet ressurstenkning, som hadde stått sterkt i departementet siden dets oppstart. Rent konkret ble alle vassdrag rangert ut ifra graden av utbyggingsinteresse og verneinteresse. Vernehensynet fikk dermed større tyngde enn i NVE og Industridepartementets verneplaner (Nilsen og Thue 2006). Da *Samlet plan* ble vedtatt i Stortinget i 1986, var det en stor seier for NNV, ifølge flere av aktørene som er blitt intervjuet i forbindelse med dette forprosjektet. Dette var en sak NNV hadde jobbet med svært lenge, over mange tiår. Hvilke ulike strategier og innfallsvinkler tok forbundet i bruk i ulike epoker? Hvordan knyttet NNV vassdragsvernet opp til andre miljøpolitiske saker og debatter? I hvilken grad var NNV en sentral aktør i å fremme ideen om en helhetlig plan, og hvordan påvirket NNV det statlige planarbeidet?

Da den fjerde verneplanen ble vedtatt i 1993, hadde den allmenne støtten til vannkraftutbygging minsket betraktelig. Gro Harlem Brundtland hadde i 1990 uttalt at det hadde vært unødvendig å bygge ut Alta-vassdraget, og faren for en kraftkrise, som hadde vært et sentralt argument for utbygging, var ikke lenger reell (Nilsen og Thue 2006). Olje og naturgass fra Nordsjøen sto nå fram som den viktigste energikilden i tiden framover. Hvor viktig var denne skiftende konteksten for det økende gjennomslaget for vern av vassdrag, kontra miljøbevegelsens lobbyarbeid?

Samlet plan bar navnet *forvaltningsplan*, ikke *verneplan*. Slik skrev den seg inn i statens allerede etablerte tradisjon for ressursforvaltning, der vern og økologi ble definert som en interesse på linje med utbygging og økonomi. Hvordan stilte NNV seg til dette? I hvilken grad forsøkte NNV å få gjennomslag for en ren verneplan der økologiske hensyn var overordnet de økonomiske, og i hvilken grad var de kritiske til at ressursforvaltning var det førende prinsippet for planen? En viktig effekt av *Samlet plan* var at debattene om vassdragsutbygging nå ble tatt inn i departementsstrukturen og ført mellom ulike departementer og etater. Gjorde dette at NNV og miljøbevegelsen ble skjøvet ut på sidelinjen i debattene? Ble det i praksis vanskeligere å kjempe for vernesaken når vernehensynet var blitt integrert i statsforvaltningen?

1987: FN-rapporten «Vår felles framtid»

Etter at miljøvernet hadde opplevd en nedgang i engasjement og oppmerksomhet i første halvdel av 1980-tallet, fikk det et oppsving i andre halvdel og inn på 1990-tallet. En årsak til dette var FN-rapporten «Vår felles framtid», som bidro til å sette miljøvernet på den internasjonale dagsorden og mobilisere politikere og opinion verden over til debatt om miljøtiltak. FN hadde i 1983 nedsatt en egen kommisjon for miljø og utvikling under ledelse av Gro Harlem Brundtland (på dette tidspunktet partileder for Arbeiderpartiet i opposisjon, fra 1986 statsminister). Kommisjonens rapport, som gjerne går under navnet Brundtlandrapporten, etablerte begrepet *bærekraftig utvikling* som prinsipp for miljøvernpolitikken. Dette

innebar at ressursbruk, forurensning og annen menneskelig aktivitet som belastet miljøet måtte begrenses og ses i lys av jordas samlede tåleevne og fremtidige generasjoners behov.

Rapporten tok ikke til orde for radikale systemomlegginger, men videreførte snarere Arbeiderpartiets «vekst med vern»-tanke, som etablerte et rom for miljøvern innenfor rammen av økonomisk vekst. Hvordan forholdt Naturvernforbundet seg til Verdenskommisjonens arbeid og til den ferdige rapporten? Forsøkte NNV å påvirke kommisjonens arbeid underveis i prosessen? Ifølge NNVs Per Flatberg var bærekraft-begrepet sentralt for NNV allerede fra 1970-tallet av, for eksempel i forbundets motmelding om energi fra 1974. Hvordan hadde NNV arbeidet med dette begrepet før Brundtland-rapporten, og hvordan påvirket rapporten NNVs arbeid?

Rapporten definerte klare tidsfestede mål, blant annet for reduksjon i utslipp av klimagasser, og la opp til at nasjonale myndigheter skulle utforme tiltak for å nå disse målene. Som statsminister måtte Brundtland tåle sterk kritikk av miljøbevegelsen, deriblant Naturvernforbundet, for ikke å gå inn for drastiske nok tiltak (Persen og Ranum 1997). Hvordan mente NNV rapporten burde følges opp? Et sentralt punkt i rapporten var at globale problemer måtte angripes lokalt. Miljøverndepartementet og Kommunenes Sentralforbund etablerte i 1987 programmet *Miljøvern i kommunene*. En del av dette programmet var opprettelsen av egne miljøvernledere i hver kommune, med øremerkede lønnsmidler over statsbudsjettet. (Da øremerking av kommunale overføringer senere ble fjernet, forsvant også stillingene i mange kommuner.) Var NNV engasjert i dette initiativet? Hadde NNV foreslått lignende tiltak i lokaladministrasjonen tidligere? I hvilken grad samarbeidet NNVs fylkes- og lokallag med den lokale miljøvernlederen?

1989: Blekkulfs miljødetektiver – barna mobiliseres

I 1989 etablerte Naturvernforbundet en egen barneorganisasjon, *Blekkulfs miljødetektiver* (skiftet i 2006 navn til *Miljøagentene*).

Målet var å introdusere barn for miljøverntanken og engasjere dem i saken. Hvor kom ideen fra? Hvordan utviklet organisasjonen seg? Hvordan har oppslutningen vært? Blekkulf/Miljøagentene er en selvstendig organisasjon, definert som datterorganisasjon av NNV. Hvorfor valgte NNV denne modellen, i motsetning til en barneorganisasjon innenfor egen organisasjonsstruktur? Hvordan har forholdet mellom NNV og Blekkulf/Miljøagentene artet seg? Har barneorganisasjonens medlemmer fortsatt over i Natur og Ungdom og NNV?

1989: Ny omdreining i petroleumpolitikken

Som omtalt tidligere, hadde spørsmålet om oljeboring nord for 62. breddegrad vært sentralt for miljøbevegelsen på 1970-tallet. Regjeringen fremmet forslag om å åpne for utvidet leteboring i 1976, og miljøbevegelsen, inkludert Naturvernforbundet, markerte sin motstand. Sammen med Natur og Ungdom og en rekke lokale organisasjoner i Rogaland, særlig innenfor fiskerisektoren, arrangerte NNV i 1974 *Alternativ oljedebatt* i Stavanger parallelt med en stor konferanse organisert av oljebransjen selv. Ifølge Persen og Ranum (1997) fungerte dette mobiliserende og samlende for miljøbevegelsen og oljemotstanden. Konferansen ble gjentatt i 1976 og 1978. Dette er et eksempel på at NNV gikk inn for å etablere arenaer for motekspertise og alternative stemmer og perspektiver i debatten om oljeboring. Hvordan formet oljesaken NNVs arbeid i disse årene? Vi kan anta at fiskerifag og havforskning hadde en sentral plass på programmet; bidro konferansene til at NNV knyttet seg an til nye kunnskapsmiljøer?

Stortinget vedtok i 1980 å åpne for leteboring nord for 62. breddegrad. Året før hadde Naturvernforbundet valgt å sette Alta-saken og vassdragsvernet øverst på sin dagsorden. Førte dette til at oljesaken kom i bakgrunnen, og at intensiteten i miljøbevegelsens trykk ble svekket? Hva forklarer at Stortinget vedtok å åpne for leteboring – var det oljekrise, økonomisk nedgang og antatt økende energibehov som gjorde utslaget, eller kan miljøbevegelsens Alta-

fokus også ha spilt en rolle i å «lette på trykket» overfor politikerne? Arbeidet NNV videre med oljesaken etter stortingsvedtaket?

Ingen av aktørene som er intervjuet i forbindelse med dette forprosjektet trekker fram oljeboring som en viktig sak for Naturvernforbundet. NNVs Jan Thomas Odegard observerer at NNV har vært langt mindre engasjert i naturvern og forurensning til havs enn til lands, og at oljespørsmålet derfor har blitt mindre sentralt i organisasjonen. Dette er et interessant paradoks, gitt at petroleum siden 1970-tallet har vært en avgjørende faktor i norsk økonomi og energipolitikk. Hvordan har spørsmål om oljeutbygging blitt diskutert innad i NNV? Kan det ha spilt en rolle at organisasjonen i stor grad er organisert rundt lokallagenes arbeid, slik at konkrete saker til lands plukkes opp mens saker til havs nødvendigvis ikke har fått noen lokale protagonister? I hvilken grad har NNV siden 1980 bevisst valgt å overlate oljesaken til andre miljøorganisasjoner for heller å konsentrere seg om andre saker?

På 1990-tallet kom petroleum igjen på dagsorden, denne gangen i form av gasskraft. Statkraft og Statoil startet i 1986 et samarbeid om mulig bygging av gasskraftverk på Kårstø, og Norsk Hydro vurderte samtidig å bygge et gasskraftverk på Karmøy. Naturvernforbundet uttalte seg på dette tidspunktet positivt til innfasing av gasskraft som energikilde i Norge (Nielsen og Thue 2006). I 1996 søkte Naturkraft AS, som var eid av Statoil, Statkraft og Hydro, om å bygge to gasskraftverk på Vestlandet. Natur og Ungdom engasjerte seg sterkt mot dette gjennom informasjonskampanjer og sivil ulydighet, og deltok i organiseringen av *Fellesaksjonen mot gasskraftverk*, som ble stiftet i 1997, der blant andre Lars Haltbrekken, NU-leder i årene 1995–96, var en sentral aktør. Aksjonen samlet 100.000 underskrifter mot gasskraftutbygging (Persen og Ranum 1997). Naturvernforbundet gikk også mot utbygging, men var ifølge Åsne Berre Persen mindre engasjert i saken enn NU. Per Flatberg framhever imidlertid at lokal- og fylkesforeninger i Midt-Norge var aktivt engasjert mot et foreslått gasskraftverk i Skogn i Nord-Trøndelag, og at NNV sentralt kom med «på oppløpssiden» i denne saken. Hvordan endret NNV standpunkt i gasskraftsaken? Var dette et stridsspørsmål

internt? Hvor viktig var saken for NNV? Hvor engasjert var NNV i Fellesaksjonens mobilisering?

1990-tallet: Nye prosjekter og interne konflikter

1990-tallet omtales som Naturvernforbundets tapte tiår av flere av aktørene som er blitt intervjuet på grunn av opprivende interne konflikter og dyp økonomisk krise. Tiåret ble imidlertid innledet av et stort oppsving i aktivitetsnivået under Dag Hareides tid som generalsekretær i årene 1990–1995. Sekretariatet og antallet prosjekter økte, og miljøsakens momentum var fortsatt stort etter Brundtlandkommisjonens rapport fra 1987. En av periodens nyvinninger var *Miljøheimevernet*, som rettet seg mot å begrense folks forbruk gjennom konkrete endringer i hverdagen. Natur og Ungdom var skeptiske til dette, ettersom de mente NNV med dette fikk et for forbruker- og individorientert fokus, i motsetning til å angripe miljøproblemene på systemnivå gjennom politisk arbeid (Persen og Ranum 1997). Innebar Miljøheimevernet og andre samtidige tiltak en slik dreining i NNVs arbeid og profil?

I intervjuene omtaler aktører fra NNV Miljøheimevernet som Hareides idé, at det ble etablert innenfor rammen av NNV før det etterhvert ble en selvstendig organisasjon (som i 2003 skiftet navn til Grønn Hverdag). Også Gundersen (1991) framstiller opprettelsen slik. Bortne, Selle og Strømsnes (2002) omtaler derimot Miljøheimevernet som en nettverksorganisasjon med 15 stifterorganisasjoner, blant dem NNV, og med staten som en sentral initiativtaker og pådriver. De framhever den som et eksempel på en ny type miljøorganisasjon som oppsto på 1990-tallet, som nedtoner organisasjonsaspektet og framhever deltakeraspektet (dugnad og handling framfor hierarkisk struktur og demokratisk møtevirksomhet). Hvordan fikk Miljøheimevernet den formen det fikk, og hvordan arbeidet NNV med saken? Var prosjektet et resultat av et ønske i NNV om å finne fram til alternative måter å mobilisere oppslutning om miljøsakene på? I hvilken grad fungerte det etter hensikten?

Naturvernforbundet gjennomlevde flere sterke konflikter på 1990-tallet, blant annet en dramatisk eksklusjonssak og en konfliktfylt lederavgang. Det var den profilerte Kurt Oddekalv fra NNV Hordaland, som siden startet organisasjonen *Norges Miljøvernforbund*, som ble ekskludert fra NNV på landsmøtet i 1993. Hva bunnnet konflikten i, og hva var årsaken til at den ble så sterk? Lederkonflikten var knyttet til Heidi Sørensen, som var blitt valgt som leder av NNV i 1995. Hun kom da rett fra vervet som leder i Natur og Ungdom. Den konkrete foranledningen til konflikten var at det i 1997 ble oppdaget at NNV hadde et omfattende økonomisk underskudd og at organisasjonen var nær konkurs. Året etter ble det fremmet mistillitsforslag mot Sørensen i Landsstyret, og da dette fikk flertall valgte Sørensen å trekke seg som leder. Flere av aktørene som er blitt intervjuet opplevde at dypere politiske og strategiske uenigheter også spilte inn. Åpenbarte lederkonflikten allerede latente spenninger i NNV, eller var det en unik sak betinget av den vanskelige økonomiske situasjonen? Hvordan påvirket de to interne konfliktene NNVs arbeid i perioden? Hvordan kom NNV seg gjennom dem?

1994: For miljøet mot EU

Under EF-debatten i 1972 hadde Naturvernforbundet valgt å ikke ta stilling til spørsmålet om norsk medlemskap, men forbundet gikk uansett grundig inn i debatten og presenterte argumenter for og imot medlemskap basert på EFs standpunkter i natur- og miljøvern-saker. Samarbeidsgruppen for natur- og miljøvern (snm) og Natur og Ungdom gikk imot medlemskap, mens Miljøvern-departementet argumenterte for. I følge statsviter og valgforsker Henry Valen er miljøvern et eksempel på en kryssende konfliktlinje i det norske demokratiet, der allianser og motsetninger ble dannet på tvers av tradisjonelle partiskiller og by/land-skiller (referert i Berntsen 1994). Gundersen (1991) påpeker at en konsekvens av EF-kampen var at natur- og miljøsakene ble politisert og radikaliseret; den ble knyttet tettere til andre motkulturer og også til den politiske venstresiden. Eksempelvis ble (snm) etter hvert tatt over av medlemmer i AKP

(m-l) (Persen og Ranum 1997). Hvordan opplevde NNV denne utviklingen? Hvordan ble naturvernet, som opprinnelig var blitt formulert innenfor et verdikonservativt paradigme, tatt opp av og endret av venstreradikal ideologi? I hvilken grad møttes NNV og mer radikale aktører i enighet om målet – natur- og miljøvern – men skiltes i argumentasjon og valg av virkemidler?

Da EF-spørsmålet igjen ble aktualisert på slutten av 1980-tallet, valgte NNV å innta standpunkt *mot* norsk medlemskap. Dette ble vedtatt på landsmøtet i 1991. Det var betydelig uenighet innad i NNV om saken både før, under og etter landsmøtet, ifølge Per Flatberg. Hvorfor valgte NNV å innta et standpunkt i 1991, men ikke i 1972? Hva hadde endret seg, i NNV og i EU-debatten, som gjorde at spørsmålet ble tatt opp til avstemning på landsmøtet i 1991? Hva sto uenigheten om – ja/nei til norsk medlemskap eller ja/nei til om NNV skulle ta standpunkt, eller begge deler? Natur og Ungdom jobbet aktivt med å mobilisere støtte for nei-standpunktet, og mange NU-ere, blant dem daværende NU-leder Heidi Sørensen, var aktivt engasjert i organisasjonen Nei til EU. Inntok NNV også en slik aktiv rolle mot norsk medlemskap etter nei-vedtaket i 1991?

2001–2009: Vern av naturens mangfold

Utover 2000-tallet ble klimaspørsmålet stadig mer framtrødende på den miljøpolitiske dagsorden (se neste punkt), men samtidig fortsatte det klassiske vernearbeidet i statsforvaltningen. Etter flere års forberedelse vedtok Stortinget i 2009 en egen *Lov om forvaltning av naturens mangfold* (Naturmangfoldsloven), som slo fast at myndighetene har plikt til å vurdere tiltak når natur er truet. I tillegg innførte loven en rekke nye begreper, som *utvalgte naturtyper*, *prioriterte arter* og *områdevern*, for slik å kunne gjøre fredning og vern enklere og mer effektivt. Loven bygger på en offentlig utredning fra 2004 (NOU 2004:28), som igjen var resultat et av en rapport fra 2001. NNVs Lars Haltbrekken og Jan Thomas Odegard trekker fram Naturmangfoldsloven som en av de viktigste seirene på miljøfeltet de siste årene. Hvilken rolle spilte NNV i arbeidet med utredningen og lovforslaget, formelt og uformelt? Hvor offensive og

deltakende var NNV i prosessen, utover å respondere på regjeringens forslag og dokumenter?

Odegard trekker fram balansen mellom friluftsliv og naturvern som en vanskelig avveining i arbeidet med loven – i hvilken grad skulle den kunne begrense ferdsel i naturområder preget av slitasje? Hvordan håndterte NNV denne potensielle interessekonflikten med Turistforeningen og Jeger- og Fiskerforbundet, NNVs samarbeidspartnere og allierte siden forbundets oppstart i 1914?

2007–2010: Naturvernere i klimakamp

Siden midten av 2000-tallet har spørsmålet om menneskeskapt klimaendringer vært viet stor oppmerksomhet i miljøbevegelsen. Klimasaken fikk et økende momentum både politisk og i opinionen omkring 2007, særlig med rapportene fra FNs klimapanel (IPCC) og USAs tidligere visepresident Al Gores foredragsturne med filmen «An inconvenient truth». Lars Haltbrekken peker i denne sammenheng på to konkrete politiske forslag fra Naturvernforbundet som ble realisert på slutten av 2000-tallet: For det første NNVs forslag om et *tverrpolitisk klimaforlik* på Stortinget, der partiene fastla et sett grunnlinjer i den norske klimapolitikken for lengre tid framover. Dette ble vedtatt januar 2007. Hvordan og hvorfor arbeidet NNV fram denne saken?

Den andre sentrale saken som blir framhevet av Haltbrekken er et storstilt prosjekt for *regnskogsbevaring* som NNV bidro til å initiere. Hva var NNVs rolle mer spesifikt i dette? Norge har vedtatt å bruke opptil seks milliarder kroner på dette de kommende årene, og deltar i internasjonale forhandlinger om en felles internasjonal pott for regnskogsbevaring. Hvorfor valgte NNV dette som tiltak i sin tilnærming til klimaspørsmålet? I hvilken grad var NNVs historie, med vekten på klassisk naturvern, sentral for dette valget? Hvordan har NNV knyttet argumentasjonen om vern til debatten om klimaendringer og klimatiltak? Hvordan har NNV forholdt seg til debatten om hvorvidt klimatiltak skal iverksettes hjemme eller ute?

Klimasaken har tilsynelatende vært lite sentral for NNV før de seneste årene. Hvordan har organisasjonen forholdt seg til den nye

politiske situasjonen? I hvilken grad har NNV hentet inn ekspertise på klimafeltet, og søkt å dreie sin aktivitet i retning av klimasaken – eller snarere bevisst holde seg til etablerte kjernesaker? Hvordan navigerer NNV i det nye miljøpolitiske landskapet, mellom andre organisasjoner, fagmiljøer og myndighetenes skiftende prioriteringer? Har NNV inntatt en særegen posisjon i miljøfeltet, eller deler de i hovedsak standpunkt med andre organisasjoner? Hva skiller og forener miljøbevegelsen i klimaspørsmålet?

4. SENTRALE PROBLEMSTILLINGER

I del 3 identifiserte vi viktige enkeltsaker og prosesser i kronologisk rekkefølge som på ulike vis belyser sentrale deler av norsk miljøhistorie generelt og Naturvernforbundets historie spesielt. I det følgende vil vi trekke fram et utvalg tverrgående problemstillinger og temaer som peker seg ut som spesielt interessante for grundigere analyse, særlig knyttet til NNVs ideologi, saksvalg, arbeidsmåter og utviklingsutvikling. At NNVs 100-årsjubileum sammenfaller i tid med 200-årsjubileet for Norges Grunnlov i 2014, gir debatten om NNVs arbeid med og mot loven, med og mot staten, en ekstra aktualitet.

Miljøvern som kunnskapsfelt

Miljøproblemer er ikke «gjennomsiktige» – de formidles gjerne gjennom vitenskap, og lar seg dermed ikke forstå uten ulike former for vitenskapelig kunnskap. Sur nedbør-spørsmålet, hullet i ozonlaget og klimaproblemet er bare noen eksempler på slike vitenskapsmedierte problemer (Bech 1992, Latour 2004). Som en rekke av enkeltsakene i del 3 viste, er natur- og miljøvernet intimt knyttet til framstilling og formidling av vitenskapelig kunnskap som står i opposisjon til den kunnskapen myndighetene bygger sine beslutninger på. Mens ingeniørfaglig ekspertise har stått sterkt i politikk og forvaltning, ikke minst i energipolitikken, har Naturvernforbundet helt siden oppstarten i 1914 argumentert ut fra biologisk, geologisk og senere økologisk ekspertise. Kontroverser mellom ulike naturvitenskapelige fagtradisjoner har således alltid preget miljøfeltet.

På den ene siden har NNV altså vært avhengig av naturvitenskapen og aktivt knyttet kontakter i akademiske miljøer; samtidig har forbundet fremmet kritikk av vitenskap og teknologi. Hvordan har NNV forholdt seg til teknologi i ulike epoker? Hvilke holdninger og praksiser knyttet til teknologi finner vi i NNV og miljøbevegelsen for øvrig?

Motekspertise er et begrep miljøbevegelsen har bidratt til å utvikle og gjøre sentralt. Del 3 inneholdt flere eksempler på dette, som NNVs motmelding om energipolitikk i 1974, de alternative konferansene om oljeboring i 1974, 1976 og 1978 og motmeldingen om Alta-utbyggingen i 1980. Hva har slik motekspertise betydd for miljøsakenes skjebne? Hva slags kompetanse ligger i motekspertise sammenlignet med mer etablerte former for ekspertise? Har ulike former for motekspertise kun vært en kontrast og opposisjon til den etablerte ekspertisen, eller har den vært genuint annerledes og pekt i radikalt andre retninger? Hva har i ulike perioder utgjort slagkraftig motekspertise, og hvorfor? Hvilken plass har lekmannskunnskap hatt i ulike saker? Hvordan har NNV for eksempel samarbeidet med lokalbefolkning og bonde- og fiskerorganisasjoner i spørsmål om utbygging og forurensning? Ved å studere konkrete kontroverser – enkeltsaker der ulike syn og ulike former for ekspertiser har stått mot hverandre og kjempet om definisjonsmakt og legitimitet – vil det være mulig å få bedre forståelse av hvorfor Naturvernforbundet har fått gjennomslag eller lidd nederlag i ulike saker og perioder.

Fram til midten av 1960-tallet var Naturvernforbundet forankret i akademiske miljøer, med medlemmer og tillitsvalgte fra fag som biologi, geologi, zoologi og juss. I løpet av 1960-tallet søkte forbundet å endre profil i retning av en demokratisk masseorganisasjon, som over tid har ført til at tillitsvalgtsjiktet rekrutteres fra lokale aktivister og andre miljøorganisasjoner, mange uten formell utdanning. På denne måten har NNV gått fra selv å besitte og utgjøre sentral motekspertise i miljøfeltet til å måtte hente inn denne ekspertisen eksternt. Opprettelsen av en rekke ulike fagkomiteer og utvalg fra 1960-tallet og framover er eksempler på dette. Hvordan artet denne overgangen seg i praksis? Hvordan har NNV bygd opp et nettverk av «vennlig innstilte» sakkyndige,

som deltar i utvalg og komiteer på frivillig basis? Hvordan har NNV arbeidet sammen med faglig allierte om ulike saker, og bygget opp kontakt og tillit i fagmiljøer som Biologisk institutt ved Universitetet i Oslo, Norsk institutt for vannforskning (NIVA), Norsk institutt for naturforskning (NINA), Norsk institutt for luftforskning (NILU) og Universitetet for miljø- og biovitenskap (tidligere Landbrukshøgskolen)? NNVs utvalgssystem innebærer at det ble etablert rom for konkret anvendelse av ekspertise i politiske saker og prosesser; i hvilken grad har slike rom i seg selv vært interessant for ulike forskere og fagpersoner å delta i?

Rettsens vei: Miljøkamp med og mot loven

Ved siden av naturvitenskapelig ekspertise, har Naturvernforbundet aktivt tatt i bruk juridisk ekspertise. Makt- og demokratiutredningen fra 2003 påpekte at det foregår en rettsliggjøring av det norske samfunnet, der politiske saker i stadig større grad avgjøres i rettsalen i stedet for i stortingssalen (Østerud, Engelstad og Selle 2003). Jussens rolle for miljøarbeidet generelt og for Naturvernforbundet spesielt er et spennende og understudert tema. Juss har preget store deler av miljøarbeidet fra Naturvernforbundets etablering og fram til i dag, og på mange ulike nivåer – fra det å initiere og bidra til å utforme og endre lovverk til å kjempe for saker gjennom rettsystemet. Del 3 pekte på flere slike eksempler, som naturfredningsloven av 1910 via ulike revideringer fram til Naturmangfoldsloven av 2009 og NNVs stevning av staten i Alta-saken i 1980. Et tredje eksempel er Miljøinformasjonsloven av 2003, som er blitt prøvd juridisk av Naturvernforbundet i Oslo og Akershus. Hvordan har NNV i praksis brukt jus og rett til å forme miljøpolitikk? Hvilke muligheter og eventuelle begrensninger ligger i dette?

NNVs prinsippvedtak om å arbeide innenfor rammen av norsk lov har forhindret forbundet fra å ta i bruk sivil ulydighet, som ble et sentralt virkemiddel i store utbyggingssaker som Mardøla i 1970, Alta i 1979-81 og gasskraftverk på 1990-tallet. Hvilke effekter fikk dette valget for NNVs synlighet, gjennomslag og aktivitet? Førte det til at kamper om NNVs kjernesaker, slik som vassdragsvern,

ble kjempet uten og utenfor NNV, eller bidro NNV på andre, mindre synlige måter som fikk betydning for miljøbevegelsens arbeid? Var motstand mot sivil ulydighet også en måte å bevare integritet og tillit hos myndighetene – i så fall til hvilken pris?

Et felt i endring: Naturfredning, miljøvern, klimakamp

I løpet av Naturvernforbundets hundreårige historie har det skjedd store endringer i måten samfunnet har tenkt om forholdet mellom mennesket og naturen på. Selv spørsmålet om hva naturen er, hva som utgjør miljøet omkring oss, har skiftet, og dermed også påvirket forståelser, handlinger og politikk på natur- og miljøfeltet. De tre hovedbegrepene natur, miljø og klima oppsummerer ulike epoker i perioden, og har inspirert til ulike prioriteringer og strategier i miljøbevegelsen. Men samtidig er de tre på langt nær gjensidig utelukkende og eksisterer dels samtidig. NNV har holdt fast ved naturvern og naturfredning hele sin virketid, samtidig som de tok i bruk både miljø- og klimabegrepet for eksempel i rapporten *Energi, miljø og samfunn* fra 1974. Debatter internt i NNV, innad i miljøbevegelsen og i samfunnet forøvrig om hvilket av de tre som til en hver tid er viktigst viser at definisjonen av miljøfeltet ikke er gitt, men hele tiden er gjenstand for kamp om grensedragninger. Hvordan NNV swom Norges eldste miljøorganisasjon har navigert i dette skiftende landskapet til ulike tider, er interessant. Hvordan har konflikter om veivalg oppstått og forløpt internt? Hvordan har NNV balansert tematisk og organisatorisk kontinuitet med faglig fornyelse og politisk repositjonering? Har slike interne debatter virket stimulerende eller hemmende på NNVs arbeid?

Det kan se ut til at fredning/vern og vannkraft har vært de gjennomgående viktigste arbeidsfeltene for Naturvernforbundet siden oppstarten. I tillegg har energispørsmål generelt, særlig kamp mot utbygging av nye energikilder, stått sentralt. Gundersen (1991) peker på at bevaring av fosser ble en sentral sak i naturvernarbeidet på tidlig 1900-tall fordi fossene var noe typisk norsk; de ble symboler på det nasjonale. Hvorfor beholdt vassdragsvernet sin

sterke stilling som kampsak for Naturvernforbundet gjennom 1900-tallet? Har dette fokuset forhindret NNV fra å engasjere seg i andre sentrale saker i ulike epoker, og hvilke konsekvenser har det eventuelt hatt?

Skiftende strømninger: Ideologi og politikk i miljøvernfeltet

Som vi så i del 3, har Naturvernforbundet helt siden oppstarten argumentert for naturens egenverdi. NNV har i ulike epoker knyttet seg an til ulike filosofiske og ideologiske tradisjoner, som tysk naturromantikk i den tidlige perioden og senere økologi, Arne Næss' økofilosofi og alternativer til økonomisk vekst på 1970-tallet. NNV har vært uttalt kritisk til sosialdemokratiets kraftbehov, men også tilsynelatende markert avstand til den radikaliserede delen av miljøbevegelsen. Samtidig har NNV lenge argumentert for at hensynet til naturen og miljøet må overordnes andre samfunns-hensyn, noe som har møtt lite gehør i statsadministrasjonen, tross Miljøverndepartementets forsøk på tilsvarende argumentasjon. Hvordan har NNV i praksis posisjonert seg politisk i ulike epoker? Hvordan har miljøsaken blitt forstått innenfor ulike politiske leire i ulike epoker?

Selv om Naturvernforbundet har fremhevet naturens egenverdi og vært kritiske til statens energipolitikk, har NNV tilsynelatende vært mer pragmatiske i sitt politiske arbeid enn for eksempel Fremtiden i våre hender (FIVH): NNV har lagt ned mye arbeid i konkrete lovforslag, fredningssaker og miljøtiltak, mens FIVH tilsynelatende har vært langt mer eksplisitt i sin systemkritikk og i større grad bygget opp en moralsk argumentasjon. I hvilken grad har det vært en bevisst strategi fra NNVs side å være løsningsorientert og tenke «innenfor boksen» for å få gjennomslag og bli tatt seriøst av myndighetene? Har det vært en reell politisk og ideologisk avstand mellom NNV og andre deler av miljøbevegelsen? Hvor kategorisk har NNV vært i sin kritikk av industrisamfunnet og vekstøkonomien i ulike perioder? Har det vært ulikheter her internt og utad?

Vunne kamper: Verket som ikke står der, skogen som fortsatt er der

Mange av sakene Naturvernforbundet og miljøbevegelsen har vunnet, kjennetegnes ved at de ikke er synlige. Et eksempel på dette er 1970-tallets kamper mot oljefyrte gasskraftverk og mot atomkraft. Det kan argumenteres for at det oljefyrte kraftverket på Slagentangen i Vestfold, som ikke ble bygget, fikk avgjørende betydning for videre norsk miljøvernpolitikk (Asdal 2004, 2008). Men hvordan har slike i ettertid usynlige seire blitt synliggjort? Hvordan har balansen vært mellom NNVs miljøkamp, som har handlet om å stoppe planer og etableringer, og det å vinne fram med nye løsninger, innovasjoner eller verneområder?

Også seire innenfor vern av naturområder er usynlige, etter som resultatet er fraværet av inngripen. Flere av aktørene som er intervjuet i forbindelse med dette forprosjektet trekker fram naturvernets seige karakter: å få gjennomslag for at et naturområde skal fredes, kan ta mange år og krever langsiktig, tålmodig arbeid. I Del 3 så vi at NNV opprinnelig sprang ut av en komité som skrev utkast til en egen naturfredningslov i 1910, og at NNV siden da har vært involvert i gjentatte revideringer og utvidelser av loven, fram til dagens Naturmangfoldslov, vedtatt i 2009. Arbeidet for en helhetlig verneplan for vassdrag er en annen langvarig kamp. Et tredje eksempel er Markaloven, som trådte i kraft i 2009 og verner store skogsområder omkring Oslo; dette er en sak Naturvernforbundet i Oslo og Akershus hadde jobbet med i over 60 år. Hvordan har NNV arbeidet med disse langvarige, seige sakene? Hvordan har de formet NNV? Hvordan har NNV synliggjort sine seire i ulike fredningssaker?

Nærhet til statsforvaltningen: Et norsk særtrekk

Makt- og demokratiutredningen fra 2003 trekker fram et særtrekk ved norsk miljøbevegelse generelt og Naturvernforbundet spesielt: den sterke og nære tilknytningen til sentralforvaltningen. Bortne, Selle og Strømsnes (2002) omtaler dette som «statsvennlighet»,

men understreker at vennligheten går begge veier; det er en gjensidig avhengighet mellom miljøbevegelsen og miljøforvaltningen. Forfatterne trekker fram Naturvernforbundet som en organisasjon med spesielt nær tilknytning til Miljøverndepartementet helt siden departementet ble opprettet i 1972. Flere av aktørene fra NNV peker i intervjuene på at NNV fra starten hadde god tilgang til departementet, og at departementet dessuten gjerne har rekruttert ansatte fra NNVs rekker. Det er åpenbart begrenset hvor alternativ en miljøorganisasjon kan være når den legger sin virksomhet såpass tett opp mot miljøforvaltningens arbeid og også i stor grad har felles interesser og bakgrunn som forvaltningens stab. Hvordan har dette preget NNVs arbeid og profil? Flere av aktørene trekker imidlertid også fram saker og prosesser der NNV var sterkt kritiske til departementet. Hvordan har NNV håndtert dette – har man valgt å gå ut offentlig med kritikken, eller søke å fremme sitt syn gjennom dialog?

Naturvernforbundets relasjon til staten er også knyttet til hvordan forbundet har deltatt i utformingen av politikk. Måten NNV har krevd og fått innpass i politiske prosesser på, er interessant, og berører for eksempel betydningen av høringsuttalelser og deltakelse i forhandlingsdelegasjoner. Hvordan har NNV tatt i bruk slike verktøy i ulike perioder? I følge Lars Haltbrekken er høringsuttalelsen mindre viktig nå enn før; snarere enn å være et verktøy for politisk påvirkning, har den som funksjon å frambringe kunnskap internt i organisasjonen. Hvordan har NNV beveget seg i denne retningen?

Bortne, Selle og Strømsnes (2002) påpeker at norsk miljøbevegelse, og særlig NNV, mottar store andeler av sine midler fra det offentlige. NNV var i 2003 den organisasjonen som mottok mest økonomisk støtte, og en av relativt få som mottar driftstøtte, etter som driftstøtten er betinget lokal aktivitet og demokratisk struktur. Samtidig har andelen prosjektmidler økt de siste 20 årene, og en rekke organisasjoner uten organisasjonsdemokrati og lokal aktivitet, som Bellona, mottar mye av dette. Hva slags prosjekter staten bevilger penger til, bidrar nødvendigvis til å forme organisasjonens arbeid. Hvilke effekter har dette hatt for NNVs arbeid? Har NNV i perioder vært opportunistisk i sine prioriteringer for slik å oppnå økte bevilgninger?

Statsviter Bernt Aardal har påpekt et paradoks ved miljøvernet: Bred tilslutning fra opinion og politisk hold kan føre til nederlag for tanken om miljøvernet som et overordnet hensyn i samfunnsutviklingen, fordi det blir underordnet den økonomiske politikken (Aardal 1993). Ble opprettelsen av Miljøverndepartementet i praksis en seier for miljøbevegelsen, eller gjorde institusjonaliseringen at saken ble «tatt hånd om» av staten og dermed svekket og ufarliggjort?

Felles front? Naturvernforbundet innenfor miljøbevegelsen

I løpet av Naturvernforbundets hundreårige historie har naturvernfeltet vokst drastisk i omfang, og også endret karakter: Siden oppstarten har NNV samarbeidet med friluftsansisasjoner som Den norske turistforening og Norges Jeger- og Fiskerforbund, på 1970-tallet kom økologisk orienterte organisasjoner som Fremtiden i våre hender, på 1980-tallet aksjonsorienterte stiftelser som Bellona, på 1990-tallet forbrukerorienterte nettverksorganisasjoner som Miljøheimevernet, og på 2000-tallet stiftelser som arbeider med klimaspørsmål, som Zero. Helt siden Samarbeidsgruppen for natur- og miljøvern (snm) ble etablert i 1968 har også løserorienterte grupper og lokale aksjoner knyttet til enkeltsaker vært et sentralt trekk ved miljøfeltet. Naturvernforbundet har gjerne samarbeidet nært med disse politisk og organisatorisk, og mange enkeltpersoner har vært aktive både i NNV og den aktuelle gruppa/aksjonen. Hvordan har NNV navigert i dette skiftende landskapet? Hvordan har endringer i feltet påvirket NNVs arbeid?

Flere av de norske miljøorganisasjonene springer ut av Naturvernforbundet, enten ved at de ble etablert innenfor rammen av NNV eller fordi personer fra NNV har gått ut av NNV og startet dem. Eksempler på dette er Bellona (tidligere NURE), Miljøheimevernet/Grønn Hverdag, Miljøvernforbundet, Regnskogsfondet og Blekkulf/Miljøagentene. Dette har bidratt til at NNV har forblitt en relativt liten organisasjon sammenlignet med sine danske og svenske søsterorganisasjoner, som ikke på samme måte har vært avfødt nye organisasjoner: Danmarks

Naturfredningsforening har i 2010 140.000 medlemmer, den svenske Naturskyddsforeningen har 181.000 medlemmer mens NNV har 18.700 medlemmer. Hvordan har knoppskytingen i miljøvernfeltet påvirket miljøsakens gjennomslag i Norge? Har det ført til konkurranse om midler og oppmerksomhet eller bidratt til økt tyngde – eller en kombinasjon?

I tillegg til samarbeid i enkeltsaker med ulike grupper og aksjoner, deltar Naturvernforbundet i en rekke nettverk og paraplyorganisasjoner, blant dem Forum for natur og friluftsliv (FNF) og Samarbeidsrådet for natur- og miljøvern (SRN), som består av NNV, Turistforeningen, Jeger- og Fiskerforbundet og WWF Norge. Makt- og demokratiutredningen trekker fram slike arenaer som et påfallende trekk ved miljøfeltets utvikling siden 1990-tallet, og påpeker at det er staten som har drevet fram denne typen arenaer for å forenkle sin kontakt med organisasjonene (Bortne, Selle og Strømsnes 2002). Hvordan har NNV arbeidet innenfor disse nettverks- og paraplyorganisasjonene? Hvilken betydning har de spilt for NNVs politikk, strategier og arbeidsmåter? Har de bidratt til å dreie NNVs orientering?

Naturvernforbundet samarbeider også utover miljøbevegelsen. I juni 2010 inngikk NNV for eksempel en samarbeidsavtale med Fagforbundet. Dette er høyst interessant sett i lys av fagbevegelsens sterke støtte til kraftutbygging og industrialisering gjennom hele etterkrigstiden og deres frykt for at miljøhensyn vil sette arbeidsplasser i fare (Berntsen 1994). Hvordan har NNV arbeidet med og mot fagbevegelsen i ulike epoker? Hvordan har NNV forholdt seg til spørsmålet om arbeidsplasser og distriktsutvikling? I debatten om menneskeskapte klimaendringer har fagbevegelsen de siste årene i økende grad kommet miljøbevegelsen i møte; i hvilken grad har NNV bidratt til dette?

Videre horisonter: Miljøkamp på internasjonale arenaer

I litteraturen og intervjuene kommer det i liten grad fram om Naturvernforbundet har rettet sin virksomhet også utover Norges

grenser. Tilsynelatende har det vært lite internasjonalt rettet aktivitet i NNV før på 1990-tallet, da forbundet ble medlem av den internasjonale paraplyorganisasjonen for miljøorganisasjoner, Friends of the Earth. Ifølge Jan Thomas Odegard har Friends of the Earth ofte inntatt mer radikale standpunkter enn NNV. Hvor aktiv har NNV vært i paraplyorganisasjonens politiske og organisatoriske arbeid? Har NNV engasjert seg på andre internasjonale arenaer, som FN eller EU? I hvilken grad har NNV samarbeidet med sine søsterorganisasjoner i andre land, og hva har eventuelt preget dette arbeidet? Har det bidratt til å forme eller endre NNV?

Siden 1990-tallet har Naturvernforbundet også vært involvert i samarbeidsprosjekter med miljøorganisasjoner i tidligere Sovjetunionen og Afrika. Per 2010 er NNV involvert i prosjekter i 18 land, finansiert av Utenriksdepartementet og Norad, som har som mål blant annet å fremme miljøvennlig energibruk og bidra til oppbygging av demokratiske miljøorganisasjoner. Hvordan startet dette arbeidet? I hvilken grad fungerer de som bistandsprosjekter, med kompetanseoverføring og prosjektoppfølgning, kontra å innebære reelt toveissamarbeid og gjensidig påvirkning? Ifølge Jan Thomas Odegard er dette internasjonale arbeidet lite kjent i NNVs organisasjon. Hva er grunnen til det? I hvilken grad drives prosjektene rent administrativt gjennom sekretariatet, kontra å være forankret i politisk samarbeid og kontakt mellom tillitsvalgte?

Mye av motekspertisen NNV og den øvrige miljøbevegelsen har støttet seg på og løftet fram har vært internasjonal. Hvordan har forbundet bygget videre på forskningstradisjoner og kunnskapsfelt fra utenfor Norge? I hvilken grad har forbundet jobbet aktivt sammen med søsterorganisasjoner og Friends of the Earth for å frambringe og fronte motekspertise?

Hvem bestemmer? Interne spenninger og organisasjonsutvikling

Hvordan lokale saker har blitt omskapt til saker av nasjonal betydning, er vesentlig i Naturvernforbundets historie og miljøhistorien generelt – og også det motsatte, hvordan strategier og

argumentasjoner utmeislet sentralt i Naturvernforbundet har formet det lokale arbeidet. Vekselvirkningen mellom det lokale og det nasjonale preger spesielt NNVs arbeid med fredningssaker og kamp mot kraftutbygging. Hvordan har NNV arbeidet med slike vertikale koblinger? Hvordan har NNV balansert medlemmers og lokale tillitsvalgtes prioriteringer opp mot sentralt tillitsvalgte og ansattes prioriteringer i ulike saker? Hvordan har spenningen mellom sentrale og lokale perspektiver og mellom sentralmakt og lokalmakt utspilt seg i ulike perioder?

Dette spørsmålet henger også sammen med hvordan Naturvernforbundet i ulike perioder har praktisert sentral ledelse og medlemsdemokrati. At NNV er «Norges største demokratiske miljøorganisasjon» er sentralt for forbundets identitet og arbeid. Hvordan har dette demokratiet blitt praktisert i NNV i ulike perioder? Hvordan har medlemsmassens vekst og fall gjennom de siste 50 årene preget NNVs arbeidsmåte og handlingsrom? Hvordan har ulike tillitsvalgte på lokalt, fylkes- og nasjonalt nivå formet NNV?

5. PRAKTISK GJENNOMFØRING

Som det framkommer av del 3 og 4, er det en rekke forhold ved Naturvernforbundets historie som gjør en historiefaglig studie høyst interessant. Forbundets lange virketid gjør at det vil kunne fungere som et prisme vi kan studere både norsk miljøhistorie spesielt og norsk moderne historie generelt gjennom. Flere forhold vil være forskningsmessig interessant å belyse grundigere, ettersom det vil kunne frambringe ny kunnskap også om samfunnsforhold utenfor NNV i seg selv. Naturvernfeltets forhold til Tyskland i perioden 1914–1945, miljøbevegelsens rolle i Miljøverndepartementets opprettelse og arbeid samt miljøbevegelsens arbeid med og mot rettsystemet er eksempler på dette.

Samtidig er det viktig å understreke at forskningsmessig relevans på langt nær trenger å bety at bokverket i seg selv blir vanskelig tilgjengelig; tvert imot vil det være sentralt for bokprosjektet å formidle NNVs og miljøfeltets historie i en popularisert, allment tilgjengelig form for å nå lesere også utenfor forsknings- og miljøvernkreter. Veksling mellom fortattede nærbilder og større tidsveip vil kunne bidra til å få fram kontrasten mellom akutt dramatik i enkelte saker og langsiktig seighet i andre saker, noe som i stor grad preger NNVs historie.

Arbeidet med å skrive Naturvernforbundets historie vil kunne ta utgangspunkt i en del tidligere forskning, men det vil også utgjøre et verdifullt selvstendig forskningsbidrag ettersom NNVs egne arkiver ikke tidligere har vært systematisk undersøkt. I det følgende vil vi kort redegjøre for eksisterende forskning og for arkivsituasjonen, med tanke på hvordan bokprosjektet best kan realiseres.

Tidligere forskning

Dokumentets del 3 og 4 har en rekke henvisninger til litteratur om miljøfeltet der også Naturvernforbundet i ulik grad er behandlet. Disse verkene vil kort presenteres her. I tillegg presenteres teoretiske ressurser som studien kan dra nytte av. En utfyllende litteraturliste er blitt samlet og ligger vedlagt; av kapasitetshensyn har vi ikke selv kunnet gjennomgå alle utgivelsene i dette forprosjektet, men de vil kunne danne et godt utgangspunkt for et senere bokprosjekt.

Den norske miljøbevegelsen har foreløpig vært lite studert innenfor historiefaget. Et av svært få arbeider er Yngve Nilsens artikkel fra 2008 om motstand mot vannkraftutbygging i 1970-årene. Det foreligger derimot flere samfunnsvitenskapelige studier, for eksempel Frode Gundersens analyse av framveksten av norsk miljøbevegelse og dens forhold til forvaltningen (1988, 1991) og Alf Inge Jansens analyse av opprettelsen av Miljøverndepartementet (1989), der også miljøbevegelsen vies en del oppmerksomhet. Øystein Bortne, Per Selle og Kristin Strømsnes' arbeider om miljøvernfeltet, delvis i forbindelse med Makt- og demokratiutredningen 1998–2003, bygger på et omfattende kartleggingsmateriale og bringer en rekke interessante perspektiver (1995, 1996, 2001, 2002). Som nevnt i del 4 trekker Makt- og demokratiutredningen generelt også opp større perspektiver det vil interessant å belyse i Naturvernforbundets og miljøvernets historie, som rettsliggjøring, organisasjonsdemokrati og vitenskapens rolle (Mathisen 2003, Østerud, Engelstad og Selle 2003).

Når det gjelder historiefaglig forskning om norsk miljøforvaltning og energipolitikk, foreligger det en relativt rik litteratur. Sentralt er forskning om utformingen av norsk miljøforvaltning av Kristin Asdal (1998, 2004); Hydros historie av Ketil Gjølme Andersen, Finn Erhard Johannessen, Einar Lie, Asle Rønning og Pål Thonstad Sandvik (2005); Statkrafts historie av Dag Ove Skjold, Yngve Nilssen og Lars Thue (2006); oljevirkosomhetens historie av Helge Ryggvik (2000, 2009). Miljøhistorie er for øvrig et voksende felt i Norge og internasjonalt, og en studie av Naturvernforbundet vil kunne skrive seg inn i dette feltet og trekke vekslers på eksiste-

rende fagmiljøer (se for eksempel Worster 1977, Lundgren 1991, Asdal 2003 og Merchant 2005).

Betydningen av vitenskapelig kunnskap og ekspertise vil være avgjørende å studere for å forstå miljøfeltet generelt og Naturvernforbundet spesielt. Her finnes det et arsenal av ressurser innenfor fagfeltet vitenskap- og teknologistudier, som har lang tradisjon for å studere relasjoner mellom vitenskap, politikk og forvaltning. En studie av NNV vil kunne utgjøre et viktig bidrag til å forstå hvordan vitenskapen virker i samfunnet: Hvordan har vitenskap blitt formidlet og tatt i bruk? Betydningen av lekmannskunnskap og lekfolks møter med vitenskap og forvaltning er videre høyst relevant i et studie av NNV, slik dette er gjort innenfor andre nasjonale kontekster (se for eksempel Wynne 1992, Irwin og Wynne 1996, Waterton og Ellis 2004).

Miljøfeltet er generelt preget av motstand og konflikt, enten det er mellom lekfolk og fagfolk, borgere og myndigheter eller ulike vitenskapstradisjoner: Feltet har utviklet seg gjennom kontroverser, som ofte har nedfelt seg i strid om enkeltsaker. En av tradisjonene innenfor vitenskap- og teknologistudiene er nettopp å analysere slike kontroverser knyttet til ulike former for vitenskap (se for eksempel Sundqvist 1991 og Brante, Fyller og Lynch 1993). En studie av NNV vil således kunne dra verdifulle vekslers på vitenskap- og teknologistudiene, og vil også kunne gi viktige innsikter med hensyn til hvordan sentrale aktører har tatt ulike former for kunnskap i bruk og selv bidratt til å videreutvikle kunnskap i utformingen av sentrale miljøsaker og miljøspørsmål.

Annen litteratur

Det foreligger enkelte populariserte framstillinger av norsk miljøhistorie og Naturvernforbundets historie. Bredo Berntsens «Grønne linjer» fra 1994 er et nyttig referanseverk for norsk natur- og miljøvernhistorie, men boka er samtidig preget av forfatterens nærhet til Naturvernforbundet og miljøbevegelsen. (Berntsen planlegger per juni 2010 en oppdatert utgivelse av boka i 2014 i forbindelse med Naturvernforbundets 100-årsjubileum.) Åsne Berre Persen

og Nils Hermann Ranums framstilling av Natur og Ungdoms historie fra 1997 er tilsvarende nyttig selv om den ikke er skrevet av faghistorikere. Det samme gjelder skrifter og hefter som enkelte av Naturvernforbundets fylkeslag har publisert om egen historie. Samlet sett foreligger det altså flere framstillinger av avgrensede deler av Naturvernforbundets historie som fungerer som nyttige startpunkter for en grundigere analyse.

Flere debattbøker om natur- og miljøvern fra 1970-tallet og framover vil kunne kaste lys over pågående diskusjoner og posisjoner innenfor miljøvernfeltet. Tettheten av publikasjoner om enkelte saker gir et bilde av hvor viktig denne har blitt ansett for å være, og hva slags kunnskap og argumentasjon som er forsøkt fremmet. I tillegg kommer bøker om miljøvernbevegelsen i seg selv; en interessant utgivelse her er Kristin Strømsnes og Per Selles antologi «Miljøvernpolitikk og miljøvernorganisering mot år 2000» (1996), der sentrale figurer i miljøbevegelsen skriver om sine organisasjoner, inkludert daværende leder Heidi Sørensen om Naturvernforbundet.

Norsk miljøhistorie preges av et stort antall offentlige publikasjoner om natur- og miljøvern, ressursforvaltning og energipolitikk. Politikk og praksis på miljøfeltet, og også selve ideen om miljøet og menneskets og statens ansvar for dette miljøet, har i stor grad blitt frembrakt og etablert gjennom slike nøkkelttekster. Samtidig er ikke dokumenter som offentlige utredninger (NOU-er) og stortingsmeldinger statiske enheter; de er blitt skapt i en gitt historisk og politisk kontekst, under ulik grad av indre konflikter og ytre press (fra blant andre Naturvernforbundet), og har gjennomgått ulike stadier og versjoner. I tillegg kan deres virkningshistorie bli annerledes enn tilsiktet. Et utvalg slike nøkkelttekster er belyst i del 3, og en utfyllende liste er vedlagt dokumentet.

Naturvernforbundets egne publikasjoner vil utgjøre en sentral kilde både til NNVs konkrete argumentasjon i enkeltsaker, NNVs prioritering av arbeidsfelt og saker over tid og de lange linjene i NNVs politiske og ideologiske posisjoner. I tillegg vil det være interessant å se på publikasjonenes virkningshistorie; hvordan de har blitt mottatt av opinionen, fagmiljøer, forvaltningen og den øvrige miljøbevegelsen, og hvilke effekter de har hatt. I tillegg kommer

NNVs medlemsblader og årsmeldinger, som står samlet hos NNVs sekretariat. Dette er en god kilde både til NNVs konkrete aktiviteter og til politisk og ideologisk posisjonering, men også til forbundets selvbilde og framstilling av seg selv og sitt arbeid. En oversikt over et utvalg av NNVs publikasjoner er vedlagt dokumentet.

Kildemateriale

Arkivundersøkelser vil være avgjørende for historieprosjektets gjennomføring. Det er kun gjennom studier av dag-til-dag-utviklingen i ulike saker og prosesser at det er mulig å forklare *hvordan* noe ble slik det ble, og ikke bare påvise *at* det skjedde. Arkivstudier kan også peke på prosesser og initiativer som ikke førte fram, og som derfor ikke er blitt kjent og husket i ettertid – trass i at de var viktige i samtiden. Slike blindveier og irrganger kan bidra til å kaste nytt lys over en sak eller en periode.

Naturvernforbundet avleverte i 1988 hele sitt arkiv usortert til Riksarkivet (privatarkiv 641). Enkelte deler var da gått tapt på grunn av flytting og rydding. Riksarkivet gjennomførte en grovsortering av materialet med midler fra Miljøverndepartementet. Arkivet ble ytterligere supplert i 2001, og utgjør nå 70 hyllemeter. Av økonomiske årsaker er arkivet fortsatt usortert, med noen unntak (til sammen ca. 13 hyllemeter): Innenfor den grunnleggende arkivstrukturen som ble etablert i 1988 er det påbegynt systematisering av materiale om NNVs styrende organer, formelle møter etc. Bokser med materiale fra perioden 1917–1949 utgjør en relativt liten, men samtidig oversiktlig del. Endelig har Riksarkivet imøttekommet forespørsler om innsyn i enkeltsaker, slik at det finnes delvis ryddet materiale i kategoriene *Vassdrag* og *Alta*. Utover dette er arkivet svært i uorden, spesielt materialet som er supplert inn i etterkant. Imidlertid er det tydelig at forbundet lenge hadde en egen arkivnøkkel, ettersom en rekke eldre mapper og bokser er kodet, noe som vil gjøre det lettere å rekonstruere og ordne arkivet.

Slik Naturvernforbundets arkiv nå er, er det utilgjengelig for en historiefaglig undersøkelse, og en reell studie av NNVs historie vil da være vanskelig å gjennomføre. Det er derfor å anbefale at

NNVs arkiv ordnes så raskt som mulig, slik at et historieprosjekt kan gjennomføres i tide til jubileet i 2014. Seniorrådgiver Vidar Øverland ved Riksarkivet, som i 1988 tok i mot arkivet og gjennomførte den første grovsorteringen, beregner ordningsarbeidet til 6 månedersverk og en samlet kostnad på ca. 444.500 kroner dersom Riksarkivets personale skal utføre arbeidet. Øverland understreker at det vil kunne være mulig å redusere kostnadene dersom NNV selv ansetter en person, men for å sikre progresjon og profesjonalitet er det avgjørende at vedkommende har arkiveringserfaring. Øverland vil kunne være behjelpelig i å sette NNV i kontakt med aktuelle søkere. Videre anbefaler Øverland at NNV henvender seg til Stiftelsen Asta, som har lang erfaring med sortering av privatarkiver, for å få et anbud derfra. Øverland understreker at NNVs arkiv er svært verdifullt og av stor forskningsmessig og samfunnsmessig interesse, og at Riksarkivet gjerne vil bidra til at arkivet blir ordnet. Dersom NNV ansetter en ekstern arkivar, vil Riksarkivet kunne bidra med veiledning uten ytterligere vederlag.

I tillegg til materialet som allerede er overlevert Riksarkivet, oppbevarer NNV en betydelig mengde arkivmateriale usortert i pappesker i sekretariatets kjeller. Sekretariatet har gjennomført enkelte opprydninger i dette materialet. Sekretariatet oppbevarer videre blåkopier av all utgående korrespondanse tilbake til 1995, trolig også før. Det er å anbefale at dette materialet oversendes Riksarkivet før et eventuelt ordningsarbeid starter, slik at det blir inkludert i det øvrige arkivet.

I tillegg til NNVs sentrale arkiv vil fylkeslagenes arkiver kunne være av stor interesse, dels fordi enkelte saker har blitt drevet hovedsakelig av fylkeslagene, dels fordi de vil kunne supplere mangler i sentralarkivet (deler av arkivet til Naturvernforbundet i Oslo og Akershus er overlevert Riksarkivet og inngår i materialet omtalt ovenfor). Videre finnes det relevant arkivmateriale hos en rekke enkeltpersoner som har vært sentrale i NNV. Arkivet etter *Thor Midteng*, som var ansatt i NNVs sekretariat i 37 år, oppbevares i pappesker sortert etter tema i NNVs kjeller; ifølge Kåre Olerud var dette arkivet svært velorganisert og utfyllende, spesielt på saker innenfor klassisk naturvern, men det er usikkert hva slags stand det nå er i. (Midteng døde brått en uke etter pensjonsalder, og fikk

derfor ikke selv ordnet sitt arkiv med tanke på innsyn.) *Magne Midttun*, generalsekretær fra 1963 til 1978 som gikk bort i august 2010, har også etterlatt seg et omfattende arkiv. *Per Flatberg*, generalsekretær i NNV 1978-1980 og tillitsvalgt i ulike organer, har tilsvarende et fyldig arkiv i sitt hjem i Trøndelag, blant annet om Alta-saken, Oddekalvsaken og Heidi Sørensens avgang. Det finnes åpenbart også flere tidligere tillitsvalgte og ansatte som sitter på relevant arkivmateriale.

Kildesøk i statsarkivene vil videre være høyst relevant i en rekke saker for å spore effektene av Naturvernforbundets arbeid innenfor forvaltning og politikk. Natur- og miljøvern har sortert under ulike departementer siden Naturvernforbundets opprettelse. I perioden 1910–1965 sorterte alle fredningssaker under Kirke- og undervisningsdepartementet (i dag Kunnskapsdepartementet) fordi de faglig og politisk var knyttet opp til kulturminnevernet. I 1965 ble forvaltningsansvaret flyttet til Kommunaldepartementet, og dermed knyttet til planleggingstradisjon og lokaldemokrati. Fra 1972 ble all natur- og miljøforvaltning samlet i Miljøverndepartementet. Avhengig av sak og periode vil også arkivsøk i Landbruksdepartementet, Industridepartementet (i dag Olje- og energi-departementet) og Finansdepartementet være aktuelt.

Arkiver og samlinger ved landets naturhistoriske museer vil også være potensielle kildebaser, ettersom fagmiljøene her har fungert som deltakere i og sakkyndige for både miljøbevegelsen og forvaltningen, særlig i de tidlige periodene. Det samme gjelder biologiske fagmiljøer, slik som Biologisk institutt og Botanisk hage ved Universitetet i Oslo. Ulike museer og fylkesbiblioteker vil også ha relevante arkiver for sentrale enkeltsaker; ifølge Per Flatberg overtok for eksempel Tromsø museum arkivet fra Folkeaksjonen mot Alta-utbyggingen.

Endelig er muntlige kilder aktuelle for å belyse NNVs arbeid de seneste tiårene. En rekke ansatte og tillitsvalgte på nasjonalt, fylkes- og lokalnivå er potensielle informanter. Disse personene besitter en mengde kunnskap og erfaringer som er nyttige og relevante for et historieprosjekt, men er samtidig selv aktører og således part i sakene de vil kunne fortelle om, og vil dermed kunne ha interesse av å fremstille en sak på en viss måte. I tillegg er det

vanlig å glemme og å huske feil jo lenger tilbake i tid noe skjedde. Dette gjør samlet sett at muntlige kilder vil måtte behandles med varsomhet. Samtidig er nettopp ulike personers framstilling av en sak interessant i seg selv, og kan bidra til å belyse hvordan en sak er blitt forstått på ulike måter både i sin samtid og i ettertid.

Samlet sett er således det potensielle kildetilfanget til en studie av Naturvernforbundets historie svært stort, dels på grunn av den lange historiske perioden som skal dekkes (1914-2014) og dels på grunn av mangfoldet i saker og prosesser NNV har vært involvert i. Å avgrense kildearbeidet til et utvalg av sakene og temaene som er identifisert i dette dokumentet vil derfor være avgjørende for å kunne gjennomføre arbeidet til estimert tid.

6. VEDLEGG

Vedlegg 1: Tidslinje

Vedlegg 2: Naturvernforbundets ledere og generalsekretærer

Vedlegg 3: Naturvernforbundets medlemsutvikling 1963–2009

Vedlegg 4: Naturvernforbundets publikasjoner

Vedlegg 5: NOU-er, stortingsmeldinger og lover

Vedlegg 6: Statsråder og statssekretærer i Miljøverndepartementet

Vedlegg 7: Gjennomførte intervjuer og møter

Vedlegg 1: Tidslinje

1914	Landsforeningen for naturfredning i Norge stiftet.
1914–15	Østlandske kretsforening, Nord-Norges kretsforening og Trøndelagens kretsforening stiftet.
1916	Landsforeningens første styre konstituert av de tre kretsforeningene. Flere kretsforeninger ble opprettet i mellomkrigstiden.
1938	Landsforeningen skiftet navn til <i>Landsforbundet for naturfredning i Norge</i> .
1941–45	Landsforbundet sto uten sekretariat.
1951	Landsforbundet skiftet navn til <i>Landsforbundet for naturvern i Norge</i> .
1962	Landsforbundet skiftet navn til <i>Norges Naturvernforbund</i> .
1963	Naturvernforbundet startet omorganisering av virksomheten med sikte på å bli en masseorganisasjon, og opprettet blant annet en egen funksjon som generalsekretær.
1965–73	En rekke nye kretsforeninger opprettet.
1967	Natur og Ungdom opprettet. Ble i 1968 tatt opp som Naturvernforbundets ungdomsorganisasjon.
1971	Lokallag opprettet i Lunner i Oppland. En rekke lokallag kom til utover 1970-tallet.
1976	Foreløpig medlemstopp på 32.500 medlemmer. Faller til 23.400 i 1985, før ny økning.
1989	Blekkulfs miljødetektiver etablert. Skiftet i 2006 navn til Miljøagentene.
1990-tallet	Naturvernforbundet startet samarbeidsprosjekter med miljøorganisasjoner i tidl. Sovjetunionen og senere også i Afrika, finansiert av UD og Norad.
1991	Miljøheimevernet etablert. Skiftet i 2003 navn til Grønn Hverdag.
1991	Medlemstopp med 40.400 medlemmer.
1992	Nye styringsorganer, landsstyre og sentralstyre, etablert.
1994	Naturvernforbundet ble medlem av Friends of the Earth International.
1997	Naturvernforbundet nær konkurs på grunn av omfattende økonomisk underskudd.
1998	Norges Naturvernforbunds Venneforening etablert. Avsluttet arbeidet i 2001.
2010	Naturvernforbundet har ca. 18.700 medlemmer, ca. 100 lokallag, fylkeslag i alle 19 fylker, 35 ansatte og samarbeidsprosjekter i 18 land.

Vedlegg 2: Naturvernforbundets ledere og generalsekretærer

Oversikter utarbeidet av Naturvernforbundets historieutvalg.

Naturvernforbundets formenn/ledere

1916–1919	Hjalmar Broch, dr.
1919–1924	Thb. Heyerdahl, ekspedisjonssjef
1924–1925	Jens Holmboe, professor
1925–1935	K.G. Gleditsch, oberstløytnant
1935–1945	Adolf Hoel, dosent
1945–1946	Gunnar Horn, dr.
1946–1947	Nils Onsager, høyesterettsadvokat (fung.)
1947–1948	Werner Werenskiold, professor
1948–1951	Fridtjov Isachsen, professor
1951–1956	Hjalmar Broch, professor
1956–1963	Chr. Thv. Kierulf, forstkandidat
1963–1969	Anders Hagen, professor
1969–1972	Odd Lohne, overingeniør
1972–1978	Ragnhild Sundby, professor
1978–1981	Hans J. Engan, overlege
1981–1983	Per Olav Tveita, lektor
1983–1984	Ragnhild Sundby, professor
1984–1987	Honorina Hamre, lektor
1987–1989	Erik Solheim, lektor
1989	Eirik Werner (fung.)
1989–1991	Ragnar Vik, advokat
1991–1993	Arild Ådnem
1993–1995	Stein Malkenes
1995–1998	Heidi Sørensen
1998–2005	Erik Solheim
2005–d.d.	Lars Haltbrekken

Naturvernforbundets generalsekretærer

1963–1978	Magne Midttun
1978–1980	Per Flatberg
1980–1987	Torbjørn Paule
1987	Rolf Sørli
1987–1988	Thor Midteng (fung.)
1988–1990	Jørn Siljeholm
1990–1995	Dag Hareide
1995	Helene Bank (fung.)
1996–1998	Terje Kronen
1998–1999	Kåre Olerud (fung.)
1999–2002	Jørund Ubøe Soma
2002–2007	Tore Killingland
2007	Jan M. Vevatne (fung.)
2007–d.d.	Jan Thomas Odegard

Vedlegg 3: Naturvernforbundets medlemsutvikling 1963–2009

Oversikt utarbeidet av Naturvernforbundets historieutvalg.

År Medlemstall

1963	1.150
1964	4.250
1965	5.105
1966	5.600
1967	7.057
1968	7.868
1969	9.672
1970	14.818
1971	19.380
1972	19.573
1973	29.731
1974	28.434
1975	25.879
1976	32.521
1977	29.898
1978	31.179
1979	32.353
1980	31.488
1981	28.456
1982	25.736
1983	22.979
1984	23.769
1985	23.402
1986	25.994
1987	26.471
1988	31.185
1989	33.523
1990	37.414
1991	40.413
1992	37.924
1993	34.295
1994	30.780
1995	28.767
1996	28.077
1997	23.466
1998	20.964
2001	16.622
2002	18.304
2003	17.047

2004	16.867
2005	17.063
2006	17.748
2007	18.505
2008	18.703
2009	18.706

Vedlegg 4: Naturvernforbundets publikasjoner

Utvalgte publikasjoner basert på oversikter fra Naturvernforbundets historieutvalg. Sideantall er oppgitt der dette er registrert. Det vil være noe overlapping med Litteraturlisten (vedlegg 8).

Organisasjonsdokumenter

Årsmeldinger, også kalt årsberetninger/årsskrift, 1914–d.d. (1956 mangler)

Årsprogrammer, arbeidsprogrammer, prinsippprogrammer etc, 1979–d.d.

Tidsskrifter/medlemsblader

Tidsskriftet Norge, utgitt av Østlandske kretsforening 1927–1931

Medlemsbladet Norsk Natur etablert 1965, fra 1989 Natur og Miljø

Meldingsbladet Natur og Miljø Bulletin etablert 1989, fra 2004 Miljøjournalen (senere inkludert i Natur og Miljø)

Medlemsblader for kretsforeninger/fylkeslag, for eksempel Grevlingen fra NNV Oslo og Akershus og

Nøttekråka fra NNV Bærum.

Motmeldinger/utredninger

1974: Energi, miljø og samfunn. En utredning av Norges Naturvernforbund – utarbeidet av forbundets energiutvalg (motmelding til St.meld. nr 100 (1973–74), Energiforsyning i Norge i fremtiden)

1975: Alternativ til vannkraft. Vassdragsvernrådets merknader til Stortingsmelding nr. 100 (1973–74) «Energiforsyning i Norge i fremtiden»

1980: Motmelding til regjeringens energimelding, Stortingsmeld. 54, 1979–80

1980: Motmelding fra Norges Naturvernforbund til St.meld. nr. 61, 1979–80 «Om regjeringens arbeid med gjennomføringen av Stortingets vedtak om utbygging av Altavassdraget»

Bøker

1972: Berntsen, Bredo. Litteratur om natur

1972: Skre, Oddvar. Sur nedbør

1972: Jansen, Alf Inge. Hvem gjør hva innen natur- og miljøvernet? En presentasjon av 300 norske organisasjoner, institusjoner og bedrifter.

1972: Dalland, Øystein. Finnmarksvidda i fare

1974: Segnestam, Mats. Den første naturboka

1974: Skoog, Per-Arvid. Økologi

1974: Miljøleksikon (utgitt i samarbeid med HKI-forlaget)

1979: Parr, Hugo m.fl. Energi, miljø og samfunn (oppdatert og utvidet utgave)

1978: Berntsen, Bredo. Naturvernets historie i Norge (utgitt i samarbeid med Grøndahl og Søn Forlag)

1978: Hafsten, Ulf. Naturvernets århundre

1982: Christensen, Arne. Alta-dommen (utgitt i samarbeid med Universitetsforlaget)

1983: Frislid, Ragnar. Norske dyr i fare (utgitt i samarbeid med Cappelen Forlag)

1983: Krohn, Ottar. Skogbruk og naturvern (utgitt i samarbeid med Gyldendal Forlag)

1984: Ertresvåg, Per-Aslak. Det gjelder vårt livsmiljø

1988: Werner, Eirik. Håndbok for miljødetektiver

1991. Natur- og miljøleksikon (utgitt i samarbeid med Kunnskapsforlaget)

1994: Berntsen, Bredo. Grønne linjer. Natur- og miljøvernets historie i Norge (utgitt i samarbeid med Grøndahl Dreyer)

Brosjyrer/hefter/småtrykk

1928: «De fredede planter i Junkerdalsuren» (utgitt av Østlandske kretsforening), 12 s.

1930: «Vern av norsk natur» (utgitt av Østlandske kretsforening)

1938: «Vern om naturen» (utgitt av Rogaland Naturfredningsforening)

1959: «Norsk natur vår arv» (utgitt av Østlandske kretsforening), 12 s.

1960: «Naturvern i Norge»

1961: «Hva er naturvern?», 8 s.

1963: «Rondane nasjonalpark» (utgitt av Østlandske kretsforening), 60 s.

1967: «Norsk naturvern i dag»

1970: «Naturvern i grunnskolen» (utgitt av Sør-Trøndelag Naturvern)

1970: «Naturvern i gymnasen» (utgitt av Sør-Trøndelag Naturvern)

1970: «Moderne naturvern» (utgitt av Sør-Trøndelag Naturvern)

1972: «Finnmarksvidda: For hvem?»

1978? «Altavassdraget må vernes», 16 s.

1978: «Dei siste vassdraga» (produsert av Aksjon Bygde-Noreg, utgitt av NNV i samarbeid med vassdragsverngruppene)

1978: «Ingen kraftkrise i Norge»

1985?: «Jorden vi lever av. En verdens strategi for naturvern», 50 s.

1985: «Mot vårløsning i Alta»
 1987: «Så klart som vann», 24 sider.
 1989: «En dråpe i havet»
 1991: «Naturvernforbundets lille grønne»
 1992: «Ser du ikke skogen for bare trær?», 12 s.
 1993: «Ozonlaget»
 1993: «Det sure regnet»
 1994: «Lær om biologisk mangfold»
 1994: «Naturvernforbundet 80 år. Historie og saker»
 1995?: «Verneplanen for barskog må utvides kraftig»
 1995?: «Ved veis ende? Om veibygging og konsekvenser»
 1995?: «Sur nedbør. Norsk natur i oppløsning», 16 s.
 1995/96?: «Veg eller natur i Os?», 20 s.
 1996: «Fjellreven»
 1996: «Vassdragsvern nr.2–96», 24 s.
 1996: «Fører økt framkommelighet i byer til trafikkvekst?», 46 s.
 1996: «NNV styrker russisk miljøbevegelse», 12 s.
 1997: «Grønn skole»
 1997: «Grønt kontor»
 1997: «Giftrikt hagebruk», 16 s.
 1998: «Skift til grønt», 159 s.
 1999: «Gasskraft sponser uværet. Mot gass på Kårstø», 44 s.
 2000: «Energiplan for Trøndelag», 90 s.
 2000: «Energisparing i industrien», 22 s.
 2000: «Naturskogen. Siste sjanse for unik naturarv», 12 s.
 2001?: «Vern våre siste villmarker», 8 s.
 2001: «Statsbudsjettet år 2001», 6 s.
 2005: «Energifrigjøring», 12 s.
 2005: «Utrangerte betonginstallasjoner på norsk sokkel», 24 s.
 2007: «Vern hele Trillemarka-Rollagsfjell»
 2008: «Fornybart Norge 2020. Innspill til nytt storting», 20 s.
 2008: «Bevar naturarven», 4 s.
 2009: «Klima for endring. Info og debattheft», 12 s.

Vedlegg 5: NOU-er, stortingsmeldinger og lover

Norske offentlige utredninger (NOU'er)

NOU 1972:1, Bruken av Norges naturressurser. Prinsipper - Krefter - Problemer - Retningslinjer. Norge gjennom 10 000 år.
 NOU 1973:19, Naturvern på Svalbard.
 NOU 1974:30A og B, Hardangervidda. Natur – Kulturhistorie – Samfunnsliv.
 NOU 1974:37, Motorferdsel i utmark og vassdrag.
 NOU 1974:55, Norges ressursituasjon i global sammenheng.
 NOU:1975:52, Resirkulering og avfallsbehandling.
 NOU 1976:15, Verneplan for vassdrag.
 NOU 1976:47, Miljøvernpolitikken. Funksjonsfordelingen og administrasjonsordningen.
 NOU 1977:1, Ny planleggingslov.
 NOU 1977:31, Ressursregnskap.
 NOU 1978:18A, Finnmarksvidda. Natur. Kultur.
 NOU 1978:18B, Bruken av Finnmarksvidda.
 NOU 1978:35, Kjernekraft og sikkerhet.
 NOU 1979:8, Risiko for utblåsing på norsk kontinentalsokkel.
 NOU 1979:9, Vannforurensning ved vassdragsreguleringer.
 NOU 1980:23, Naturvern i Norge.
 NOU 1982:36, Kulturminnevernet.
 NOU 1983:15, Planlov.
 NOU 1983:41, Verneplan for vassdrag: Verneplan III.
 NOU 1983:42, Naturfaglige verdier og vassdragsvern.
 NOU 1983:43, Kulturminner og vassdragsvern.
 NOU 1983:44, Vilt og ferskvannsfisk og vassdragsvern.
 NOU 1983:45, Friluftsliv og vassdragsvern.
 NOU 1986:13, Ny landsplan for nasjonalparker.
 NOU 1986:24, Tiltak mot kjernekraftulykker.
 NOU 1987:13, Tiltak mot kjernekraftulykker. Forslag til nasjonale og internasjonale tiltak.
 NOU 1991:12A og B, Verneplan for vassdrag IV.
 NOU 1992:3, Mot en mer kostnadseffektiv miljøpolitikk i 1990-årene. Prinsipper og forslag til bedre

prising av miljøet.
 NOU 1995:4, Virkemidler i miljøpolitikken.
 NOU 1996:9, Grønne skatter – en politikk for bedre bymiljø og høy sysselsetting (Grønn skattekomisjon).
 NOU 1996:23, Konkurransen, kompetanse og miljø. Næringspolitiske hovedstrategier.
 NOU 1998:11, Energi- og kraftbalansen i Norge mot 2020.
 NOU 1999:9, Til laks åt alle kan ingen gjera? Om årsaker til nedgangen i de norske villaksbestandene
 og forslag til strategier og tiltak for å bedre situasjonen.
 NOU 1999:21, Lov om miljøvern på Svalbard (Svalbardmiljøloven).
 NOU 2000:1, Et kvotesystem for klimagasser. Virkemiddel for å møte Norges utslippsforpliktelse under Kyotoprotokollen.
 NOU 2001:2, Retten til miljøopplysninger. Allmennhetens rett til å få miljøopplysninger fra offentlige og private aktører og retten til å delta i offentlige beslutningsprosesser.
 NOU 2002:1, Fortid former framtid. utfordringer i en ny kulturminnepolitikk.
 NOU 2002:19 Avfallsforebygging. En visjon om livskvalitet, forbrukerbevissthet og kretsløpstenkning.
 NOU 2003:14, Bedre kommunal og regional planlegging etter plan- og bygningsloven II.
 NOU 2003:32, Mot nord! utfordringer og muligheter i nordområdene.
 NOU 2004:28, Lov om bevaring av natur, landskap og biologisk mangfold. (Naturmangfoldloven)
 NOU 2006:18, Et klimavennlig Norge.

Stortingsmeldinger

St.meld. nr. 64 (1965–66), Landsplan for nasjonalparker.
 St.meld. nr. 97 (1969–70), Om energiforsyningen i Norge.
 St.meld. nr. 100 (1973–74), Energiforsyningen i Norge i fremtiden.
 St.meld. nr. 44 (1974–75), Tiltak mot forurensninger.
 St.meld. nr. 107 (1974–75), Om arbeidet med en landsplan for bruken av de norske vannressursene.
 St.meld. nr. 54 (1978–79), Norges framtidige energibruk og -produksjon.
 St.meld. nr. 68 (1980–81), Vern av norsk natur.
 St.meld. nr. 63 (1984–85), Om samlet plan for vassdrag.

St.meld. nr. 39 (1986–87), Bygnings- og fornminnevernet.
 St.meld. nr. 40 (1986–87), Om friluftslivet.
 St.meld. nr. 46 (1986–87), Om petroleumsvirksomheten på mellomlang sikt.
 St.meld. nr. 53 (1986–87), Om Samlet plan for vassdrag (II)
 St.meld. nr. 46 (1988–89), Miljø og utvikling. Norges oppfølging av Verdenskomisjonens rapport.
 St.meld. nr. 61 (1988–89), Om energiøkonomisering og energiforskning.
 St.meld. nr. 8 (1990–91), Om bioteknologi.
 St.meld. nr. 27 (1991–92), Om forvaltning av bjørn, jerv, ulv og gaupe. (Rovviltmeldingen)
 St.meld. nr. 44 (1991–92), Om tiltak for reduserte avfallsmengder, økt gjenvinning og forsvarlig sluttbehandling.
 St.meld. nr. 60 (1991–92), Om samlet plan for vassdrag (III).
 St.meld. nr. 62 (1991–92), Ny landsplan for nasjonalparker og andre større verneområder i Norge.
 St.meld. nr. 13 (1992–93), Om FN-konferansen om miljø og utvikling i Rio de Janeiro (UNCED).
 St.meld. nr. 41 (1992–93), Om energiøkonomisering og nye fornybare energikilder (Enøkmeldingen).
 St.meld. nr. 46 (1992–93), Om langsiktig kraftutveksling med utlandet.
 St.meld. nr. 22 (1994–95), Om miljøvern på Svalbard.
 St.meld. nr. 41 (1994–95), Norsk politikk mot klimaendringer og utslipp av nitrogenoksider (NOx).
 St.meld. nr. 44 (1994–95), Norge som gassnasjon – bruk av gass i Norge.
 St.meld. nr. 38 (1995–96), Om gasskraftverk i Norge.
 St.meld. nr. 29 (1996–97), Regional planlegging og arealpolitikk.
 St.meld. nr. 35 (1996–97), Om rovviltforvaltning.
 St.meld. nr. 58 (1996–97), Miljøvernpolitikk for en bærekraftig utvikling. (Kyotomeldingen)
 St.meld. nr. 29 (1997–98), Norges oppfølging av Kyoto-protokollen.
 St.meld. nr. 41 (1997–98), Næringspolitikk inn i det 21. århundre.
 St.meld. nr. 17 (1998–99), Verdiskaping og miljø – muligheter i skogsektoren (Skogmeldingen).
 St.meld. nr. 29 (1998–99), Om energipolitikken.
 St.meld. nr. 43 (1998–99), Vern og bruk i kystsona. Tilhøvet mellom verneinteresser og

fiskerinæringane.
 St.meld. nr. 8 (1999–00), Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.
 St.meld. nr. 19 (1999–00), Om norsk landbruk og matproduksjon.
 St. meld. nr. 30 (1999–00), Nordisk samarbeid.
 St. meld. nr. 33 (1999–00), Tilleggsmelding til St.meld. nr. 8 (1999–00) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.
 St.meld. nr. 39 (1999–00), Om olje- og gassvirksomheten.
 St.meld. nr. 24 (2000–01), Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.
 St.meld. nr. 37 (2000–01), Om vasskrafta og kraftbalansen.
 St.meld. nr. 39 (2000–01), Friluftsliv. Ein veg til høgare livskvalitet.
 St.meld. nr. 42 (2000–01), Biologisk mangfold. Sektoransvar og samordning.
 St.meld. nr. 54 (2000–01), Norsk klimapolitikk.
 St.meld. nr. 12 (2001–02), Rent og rikt hav.
 St.meld. nr. 15 (2001–02), Tilleggsmelding til St.meld. nr. 54 (2000–01) Norsk klimapolitikk.
 St.meld. nr. 23 (2001–02), Bedre miljø i byer og tettsteder.
 St. meld. nr. 9 (2002–03) Om innenlands bruk av naturgass m.v.
 St.meld. nr. 25 (2002–03), Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.
 St.meld. nr. 18 (2003–04) Om forsyningsikkerheten for strøm m.v.
 St.meld. nr. 15 (2003–04), Rovvilt i norsk natur.
 St.meld. nr. 45 (2003–04), Om dei fiskeriavtalane Noreg har inngått med andre land for 2004 og fisket etter avtalane i 2002 og 2003.
 St.meld. nr. 16 (2004–05), Leve med kulturminner.
 St.meld. nr. 21 (2004–05), Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.
 St.meld. nr. 8 (2005–06), Helhetlig forvaltning av det marine miljø i Barentshavet og havområdene utenfor Lofoten (Forvaltningsplan).
 St.meld. nr. 14 (2006–07), Sammen for et giftfritt miljø – forutsetninger for en tryggere fremtid.
 St.meld. nr. 26 (2006–07), Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand.
 St.meld. nr. 34 (2006–07), Norsk klimapolitikk.

St.meld. nr. 37 (2008–09), Helhetlig forvaltning av det marine miljø i Norskehavet (Forvaltningsplan).

Stortings- og odeltingsproposisjoner

St.prp. nr.4 (1972–73), Verneplan for vassdrag.
 St.prp. nr. 123 (1972–73), Om organiseringen av administrasjonen for forurensningssaker.
 St.prp. nr. 35 (1973–74), Overenskomst om bekjempelse av havforurensninger ved dumping av avfall og annet materiale (Londonkonvensjonen).
 St.prp.nr.77 (1979–80), Verneplan II for vassdrag.
 St.prp.nr.89 (1984–85), Verneplan III for vassdrag.
 St. prp. nr. 118 (1991–92), Verneplan IV for vassdrag.
 St.prp. nr. 56 (1992–93), Om samtykke til ratifikasjon av en konvensjon om biologisk mangfold av 22. mai 1992.
 St.prp. nr. 54 (1997–98), Grønne skatter.
 St.prp. nr. 79 (2001–02), Om opprettelse av nasjonale laksevassdrag og laksefjorder.
 St.prp. nr. 51 (2003–04), Om samtykke til ratifikasjon av Den internasjonale traktat om plantegenetiske ressurser for mat og jordbruk av 3. november 2001.
 St.prp. nr. 75 (2003–04), Supplering av Verneplan for vassdrag.
 St.prp. nr. 53 (2008–09), Verneplan for vassdrag – avsluttande supplering.
 Ot.prp. nr. 24 (1960–61), Lov om rettshøve mellom grannar.
 Ot.prp. nr. 35 (2000–01), Endringer i energiloven.
 Ot.prp. nr. 38 (2000–01), Om lov om miljøvern på Svalbard (Svalbardmiljøloven).
 Ot.prp. nr. 63 (1969–70), Om lov om begrensning av adgangen til bruk av fyringsolje m.v.
 Ot.prp. nr. 11 (1979–80), Om lov om vern av forurensning og mot avfall. (Forurensningsloven)
 Ot.prp. nr. 116 (2001–02) Om lov om rett til miljøinformasjon og deltakelse i offentlige beslutningsprosesser av betydning for miljøet. (Miljøinformasjonsloven)
 Ot.prp. nr. 23 (2008–09), Om lov om naturområder i Oslo og nærliggende kommuner. (Markaloven)
 Ot.prp. nr. 52 (2008–09), Om lov om forvaltning av naturens mangfold. (Naturmangfoldloven)

Vedtatte lover (inkl. enkelte lovendringer)

25.07.1910: Lov om naturfredning i Norge
14.07.1916: Ny naturfredningslov
14.12.1917: Lov om vassdragsregulering
01.12.1954: Ny naturvernlov
28.06.1957: Friluftsløven
16.06.1961: Lov om rettshøve mellom grannar
06.03.1964: Lov om laksefiske og innlandsfiske
19.06.1970: Ny naturvernlov
10.12.1971: Strandplanloven
31.05.1974: Vann- og kloakkavgiftaloven
06.06.1975: Fjelloven
11.06.1976: Produktkontrollloven
10.06.1977: Motorferdselsloven
09.06.1978: Kulturminneloven
13.03.1981: Forurensningsloven
29.05.1981: Viltloven
14.06.1985: Plan- og bygningsloven
14.06.1985: Oppdrettsloven
15.05.1992: Laks- og innlandsfiskloven
02.04.1993: Genteknologiloven
05.08.1994: Bioteknologiloven
12.05.1995: Jordloven
21.06.1996: Naturoppsynsloven
15.06.2001: Svalbardmiljøloven
09.05.2003: Miljøinformasjonsloven
17.12.2004: Klimavoteloven
08.12.2006: Revidering av jordloven
27.06.2008: Ny plan- og bygningslov
05.06.2009: Markaloven
19.06.2009: Naturmangfoldsloven

Vedlegg 6: Statsråder og statssekretærer i Miljøverndepartementet

Statsråder

08.05.72–18.10.72	Olav Gjærevoll, Ap
18.10.72–05.03.73	Trygve Haugeland, Sp
05.03.73–16.10.73	Helga Gitmark, Sp
16.10.73–06.09.74	Tor Halvorsen, Ap
06.09.74–08.10.79	Gro Harlem Brundtland, Ap
08.10.79–14.10.81	Rolf Arthur Hansen, Ap
14.10.81–08.06.83	Wenche Frogn Sellæg, H
08.06.83–09.05.86	Rakel Surlien, Sp
09.05.86–16.10.89	Sissel Marie Rønbeck, Ap
16.10.89–03.11.90	Kristin Hille Valla, Sp
03.11.90–17.10.97	Torbjørn Berntsen, Ap
17.10.97–17.03.00	Guro Fjellanger, V
17.03.00–19.10.01	Siri Bjerke, Ap
19.10.01–18.06.04	Børge Brende, H
18.06.04–17.10.05	Knut Arild Hareide, KrF
17.10.05–18.10.07	Helen Bjørnøy, SV
18.10.07–d.d.	Erik Solheim, SV

Statssekretærer

15.05.72–18.10.72	Olav Carlsen, Ap
01.11.72–06.10.73	Ingvald Godal, Sp
22.10.73–01.06.74	Olav Carlsen, Ap
01.06.74–01.02.75	Jan Gulbrandsen, Ap
12.08.75–08.10.79	Tore Jarl Christensen, Ap
24.10.79–14.10.81	Inger Pedersen, Ap
14.10.81–08.06.83	Bjarte Eikeset, H
10.06.83–22.10.84	Jon Dale, Sp
22.10.84–09.05.86	Amund Venger, Sp
09.05.86–05.04.88	Frede Cappelen, Ap
05.04.88–16.10.89	Tone Bratteli, Ap
20.10.89–05.08.90	Steinar Ness, Sp
15.06.90–03.11.90	Per Kristian Skulberg, Sp
12.11.90–22.11.91	Jens Stoltenberg, Ap
22.11.91–09.09.94	Børre Pettersen, Ap
09.09.94–06.06.97	Bernt Bull, Ap
06.06.97–17.10.97	Erik Orskaug, Ap

27.10.97–27.03.00
27.03.00–19.10.01
19.10.01–13.12.02
13.12.02–18.06.04
18.06.04–17.10.05
17.10.05–18.10.07
18.10.07–d.d.

Jesper W. Simonsen, V
Stein Lier Hansen, Ap
André Støylen, H
Lars Jacob Hiim, H
Øyvind Håbrekke, KrF
Henriette Westhrin, SV
Heidi Sørensen, SV

Vedlegg 7: Gjennomførte intervjuer og møter

Uformelle intervjuer/møter gjennomført av Hilde Reinertsen (ikke transkribert)

7. mai 2010 Jan Thomas Odegard, generalsekretær i Naturvernforbundet 2007–d.d.
12. mai 2010 Lars Haltbrekken, leder i Naturvernforbundet 2005–d.d., tidl. leder i Natur og Ungdom (1995–96)
12. mai 2010 Inger Leiner, organiserer Naturvernforbundets arkiv, tidl. ansatt i NNV (2008)
19. mai 2010 Kåre Olerud, NNVs historieutvalg, tidl. informasjonssjef (1994–2007)
20. mai 2010 Per Flatberg, NNVs historieutvalg, tidl. generalsekretær (1978–1980)
27. mai 2010 Heidi Sørensen, statssekretær i Miljøverndepartementet, tidl. leder av Naturvernforbundet (1995–1998) og Natur og Ungdom (1993–1995)
8. juni 2010 Åsne Berre Persen, tidl. leder av Natur og Ungdom (1991–1993)
11. juni 2010 Vidar Øverland, seniorrådgiver ved Riksarkivet

Intervjuer gjennomført av Naturvernforbundets historieutvalg (transkribert)

- Jan Abrahamsen, spesialrådgiver i Miljøverndepartementet, ulike toppstillinger samme sted siden departementets opprettelse i 1972
Kjell Baalsrud, leder for Norges Naturvernforbunds Venner 1998–2001, tidl. instituttssjef og forsker ved Norsk institutt for vannforskning (1958–1988)
Ragnar Frislid, tidl. redaktør for Naturvernforbundets medlemsblad *Norsk natur* (1965–1985)
Honoriam Hamre, tidl. leder i Naturvernforbundet (1984–1987) (ikke ferdig transkribert pr. juni 2010)
Sigmund Hågvær, professor ved Institutt for naturforvaltning, Universitetet for miljø og biovitenskap
Sylvi Elisabeth Ofstad Samstag, seniorrådgiver i Miljøverndepartementet, tidl. informasjonsssekretær i Naturvernforbundet (1975–1984)

7. LITTERATURLISTE

- Andersen, Ketil Gjørme 2005. *Flaggskip i fremmed eie: Hydro 1905–1945*. Pax. Oslo.
- Asdal, Kristin 1995. «I gode og onde dager... Miljøvern i en skiftende norsk økonomi» i *Sosiologi i dag*, nr. 4.
- Asdal, Kristin 1998. *Knappe ressurser? Økonomenes grep om miljøfeltet*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Asdal, Kristin 2003. «The problematic nature of nature: the post-constructivist challenge to environmental history» i *History and Theory*, nr. 42.
- Asdal, Kristin 2004. *Politikkens teknologier. Produksjoner av regjerlig natur*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
- Asdal, Kristin 2005. «Miljøhistorie som politikk- og vitenskapshistorie. Franske forbindelseslinjer» i *Nytt Norsk Tidsskrift*, nr. 3.
- Asdal, Kristin 2008. «On Politics and the Little Tools of Democracy: A Down-to-Earth Approach» i *Distinktion*, nr. 16.
- Askeland, Heine (red.) 2003. *Strid og vern. Glimt fra Naturvernforbundet Hordalands historie*. Bergen.
- Aall, Carlo, Karl Georg Høyer og William M. Lafferty (red.) 2002. *Fra Miljøvern til Bærekraftig Utvikling: Lokale agendaer, tiltak og utfordringer i kommunene*. Gyldendal Akademisk. Oslo.
- Bang, Guri, George Benneh, Kjetil Hindar, Lars Walløe and Anders Wijkman (red.) 1998. *The Brundtland Commission's Report: 10 Years*. Scandinavian University Press. Oslo.
- Beck, Ulrich 1992. *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage. London.
- Benum, Edgeir 1998. *Overflod og fremtidsfrykt 1970–*. Aschehougs Norgeshistorie, bind 12. Oslo.
- Berntsen, Bredo (red.) 1975. *Fra blomsterfredning til økopolitikk. Østlandske Naturvernforening 1914–1974*. Oslo.
- Berntsen, Bredo 1982. *Norsk natur- og miljøvernlitteratur 1908–1980. En annotert bibliografi*. Oslo.

- Berntsen, Bredo 1994. *Grønne linjer. Natur- og miljøvernets historie i Norge*. Grøndahl Dreyer/Norges Naturvernforbund. Oslo.
- Berntsen, Bredo 2006. *En grønnstrømpe og hennes samtid. Hanna Resvoll-Holmsen: botaniker, svalbard-forsker, fjellelsker, fotograf og naturvernpioner*. Ossiania Vitenskapsforlag. Oslo.
- Berntsen, Bredo og Sigmund Hågvar (red.) 2008. *Norsk natur – farvel? En illustrert historie*. Unipub. Oslo.
- Bjørnæs, Trygve og William Lafferty 2000. *Miljøvernlederstillinger og Lokal Agenda 21: Hva er status?* Prosus Rapport 1/2000.
- Bortne, Øystein, Gunnar Grendstad, Per Selle, og Kristin Strømsnes 2001. *Norsk miljøvernorganisering mellom stat og lokalsamfunn*. Samlaget. Oslo.
- Bortne, Øystein, Per Selle og Kristin Strømsnes 2002. *Miljøvern uten grenser? Makt- og demokratiutredningen 1998–2003*. Gyldendal Akademisk. Oslo.
- Bramwell, Anna 1989. *Ecology in the 20th Century, a History*. Yale University Press. New Haven og London.
- Brante, Thomas, Steve Fuller og William Lynch (red.) 1993. *Controversial science: From Content to Contention*. State University of New York Press. Albany.
- Bregnballe, Anne 2005. *Når opplysning blir hindring – legfolk og fagfolk i dialog om utviklings- og miljøpolitikk*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
- Brundtland, Gro Harlem 1997. *Mitt liv 1939–1986*. Gyldendal. Oslo.
- Baalsrud, Kjell 1996. *Et bidrag til NIVAs historie: tilbakeblikk over perioden 1955–1981*. NIVA, Oslo.
- Carson, Rachel 1962. *Silent Spring*. Houghton Mifflin. Boston og New York.
- Christensen, Arne Lie 2002. *Det norske landskapet. Om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*. Pax. Oslo.
- Conwentz, Hugo 1904. *Die Gefürdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung*. Berlin.
- Dahl, Solveig. *Norsk atomkraftplanlegging 1965–1975*. Hovedoppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Dalland, Øystein 1972. *Finnmarksvidda - For hvem? Kraftutbyggingsspørsmålet Nord-Troms, Alta, Tana*. Norges Naturvernforbund. Oslo.
- Dalland, Øystein 1981. *The Alta case: learning from errors in a human ecological conflict in Norway?* Telemark distriktshøgskoles skrifter, bind 61. Bø.
- Dalland, Øystein 1989. *Demningen: en Alta-saga*. Davvi Media. Kárášjohka.
- Dalland, Øystein 1994. *Altakronike: en innfallsport fra og til «Demningen»: linjer, motiver, nettverk, hendelser og resultater i Altasaken*. Davvi girji. Kárášjohka.
- Dammann, Erik 1972. *Framtiden i våre hender: Om hva vi alle kan gjøre for å styre utviklingen mot en bedre verden*. Gyldendal. Oslo.
- Eagerton, Frank N. (red.) 1977. *History of American Ecology*. Arno Press. New York.
- Endresen, Knut (red.) 1992. *Vår vidunderlige vannkraft. Fredrik Vogt og norsk vannkraftutbygging*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Fjellvang m.fl. 1997. *Natur i Skedsmo. 25 år med Naturvernforbundet i Skedsmo*. Lillestrøm.
- Fox, Stephen 1981. *John Muir and His Legacy. The American Conservation Movement*. Stephen Fox Little. Boston.
- Furre, Berge 1999. *Norsk historie 1914–2000. Industrisamfunnet – frå vokstervisse til framtidstvil*. Samlaget. Oslo.
- Gleditsch, Nils Petter, Åke Hartmann og Jon Naustdalslid, 1971. *Mardøla-aksjonen*. Institutt for fredsforskning. Oslo.
- Glenne, Bjørn (red.) 1997. *Sagaen om Saga*. Saga petroleum. Sandvika.
- Graver, Hans Petter 1981. *Aksjonene i Alta*. Hefte for kritisk juss, nr. 1. Rettspolitisk forening. Oslo.
- Gundersen, Frode 1988. *Vitenskap, naturforvaltning og politikk. En studie av relasjonene mellom naturvitenskapelige forskningsmiljøer, offentlig naturforvaltning og frivillige naturvernorganisasjoner i Norge fram til 1965*. Magistergrad i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Gundersen, Frode 1991. «Utviklingstrekk ved miljøbevegelsen i Norge» i *Sosiologi i dag*, nr. 2.
- Hansen, Ane Bjølgerud 2007. *Oppbrudd fra forbrukssamfunnet: Bevegelsen Framtiden i våre hender 1974–1982*. Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo.
- Hansen, Jan Ditlev og Kjell Pihlstrøm 1981. *Stormen om Stilla*. Trohaug. Bodø.
- Hammarquist, Sten Erik 1973. *Utviklingslinjer og problemoppfatninger i natur- og miljøvernpolitikken*. Hovedoppgave i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Havdal, Karen 1982. *Om opprettinga av Miljøverndepartementet*. Hovedoppgave ved Institutt for offentlig administrasjon og organisasjonskunnskap, Universitetet i Bergen.

- Heidenstrøm, Nina Vatvedt 2009. *Med fremtiden i egne hender – en studie av miljøverneres hverdag*. Masteroppgave i samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Helle, Egil (red.) 1987. *Olje og energi i ti år 1978–88. En jubileumsbok om Olje- og energidepartementet*. Oslo.
- Hernes, Hans-Kristian og John S. Dryzek 2004. *Green states and social movements: environmentalism in the United States, United Kingdom, Germany, and Norway*. Oxford University Press. Oxford.
- Hjorthol, Lars Martin 2006. *Alta: kraftkampen som utfordret statens makt*. Gyldendal Akademisk. Oslo.
- Haagensen, Kjell og Atle Midttun (red.) 1984. *Kraftutbygging, konflikt og aksjoner*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Ibsen, Hilde 2003. *Visions of Equity: Environment and Development Cooperation in Norway, 1980-2000*. Prosus Report 9/2003. Oslo.
- Ibsen, Hilde 2008. «Hvor tok miljøhistorie veien?» i *Fortid*, nr 4.
- Ihlen, Øyvind 2004. *Rhetoric and resources in public relations strategies: a rhetorical and sociological analysis of two conflicts over energy and the environment*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
- Irwin, Alan og Brian Wynne (red.) 1996. *Misunderstanding science? The public reconstruction of science and technology*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Jamison, Andrew 1980. «Miljøkampens historie i Skandinavia» i *Natur och Samhälle*, nr. 3–4.
- Jansen, Alf Inge 1972. *Hvem gjør hva i natur- og miljøvernet? En presentasjon av 300 norske organisasjoner, institusjoner og bedrifter*. Norges Naturvernforbund.
- Jansen, Alf Inge 1989. *Makt og miljø. En studie av utformingen av den statlige natur- og miljøvernpolitikken*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Johannessen, Finn Erhard 1992. *I støtet: Oslo energi gjennom 100 år, 1892–1992*. Ad Notam Gyldendal. Oslo.
- Johannessen, Finn Erhard, Rønning, Asle og Sandvik, Pål Thonstad 2005. *Nasjonal kontroll og industriell fornyelse: Hydro 1945–1977*. Pax. Oslo.
- Johanson, B. (red.) 1968. *Vestlandske Naturvernforening. Stå vakt om naturen 1918–1968*. Bergen.
- Jørgensen, Dolly og Finn Arne Jørgensen 2008. «Miljøhistorie: kunsten å lytte til naturens stemme?» i *Fortid*, nr. 4.
- Kleven, Terje 2000. «Tvil og tro i norsk miljøforvaltning. Om miljøeksperters verdensbilde og tankestil» i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 3.
- Koren, Christian W.R. (red.) 1981. *Altahøringen. Fordrag og diskusjoner fra Alтахøringen 1981*. Folkeaksjonen mot utbygging av Alta/ Kautokeinovassdraget. Oslo.
- Lange, Even 1998. *Samling om felles mål 1933–1970*. Aschehougs Norgeshistorie, bind 11. Oslo.
- Lash, Scott, Bronislaw Szerszynski og Brian Wynne (red.) 1996. *Risk, environment and modernity: Towards a new ecology*. Sage. London.
- Latour, Bruno 2004. *Politics of nature: how to bring the sciences into democracy*. Harvard University Press. Cambridge, Mass.
- Lie, Einar 2005. *Oljerikdommer og internasjonal ekspansjon: Hydro 1977–2005*. Pax. Oslo.
- Lundgren Lars J. (red.) 1991. *Människan och miljön*. Umeå.
- Løken, Anne Sofie 1999. *Veier til et bærekraftig forbruk. En komparativ analyse av virkelighetsoppfatning og virksomhet i Norges Naturvernforbund og Framtiden i våre hender*. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Mathisen, Werner Christie 2003. *Kunnskapsmakt og miljøpolitikk*. Makt- og demokratiutredningen 1998–2003. Unipub. Oslo.
- Meadows, D.H., D.L. Meadows, J. Randers og W.W. Behrens 1972. *The Limits to Growth*. New York.
- Mellingsæter, Anne Marie 2004. *Korporatisme og miljø: miljø- og næringsorganisasjoners rolle i utredningen av norsk klimapolitikk i perioden 1997–2002*. Hovedoppgave i statsvitenskap, NTNU.
- Merchant, Carolyn (red.) 2005. *Major Problems in American Environmental History. Documents and Essays*. D.C Heath & Co. Lexington.
- Natur- og miljøleksikon*. 1991. Kunnskapsforlaget / Norges Naturvernforbund. Oslo.
- Naturvernforbundet i Bærum 1992. «Bakkekontakt gjennom 20 år», jubileumsutgave av *Nøttekråka*. Rykkinn.
- Naturvernforbundet i Sør-Varanger 1991. *Naturvern i grenseland. Naturvernforbundet i Sør-Varanger 1951–1991*. Kirkenes.
- Nilsen, Yngve 2001. *En felles plattform? Norsk oljeindustri og klimadebatten i Norge fram til 1998*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
- Nilsen, Yngve og Lars Thue 2006. *Statens kraft 1965–2006. Miljø og marked*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Nilsen, Yngve 2008. «Ideologi eller kompleksitet? Motstand mot vannkraftutbygging i Norge i 1970-årene» i *Historisk Tidsskrift*, nr. 1.
- Norderhaug, Magnar 1992. *Frontlinjer i 1990-årenes miljødebatt*. Cappelen. Oslo.

- Næss, Arne 1973. «The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movement: A Summary» i *Inquiry* nr. 16.
- Næss, Arne 1974. *Økologi, samfunn og livsstil: utkast til en økosofi*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Ottar, Brynjulf 1994. *NILU gjennom 25 år*. Norsk institutt for luftforskning (NILU). Kjeller.
- Overvik, Finn 1999. *Forskning, forurensning og forvaltning. Bakgrunnen for dannelsen av Statens Forurensningstilsyn i 1974*. Hovedoppgave i historie, NTNU.
- Pedersen, Kjell-Robert 1979. *Organisasjon og omgivelser. En studie av interesseorganisasjonen Norsk Naturvernforbund*. Hovedoppgave i offentlig administrasjon og organisasjonskunnskap, Universitetet i Bergen.
- Pepper, David 1984. *The Roots of Modern Environmentalism*. Croom Helm. London.
- Persen, Åsne Berre og Nils Hermann Ranum 1997. *Natur og Ungdom – 30 år i veien*. Natur og Ungdom. Oslo.
- Persen, Åsne Berre og Jørgen Johansen 1998. *Den nødvendige ulydigheten*. Folkereising mot krig. Oslo.
- Reitan, Marit 1998. *Interesser og institusjoner i miljøpolitikken*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
- Reitan, Marit og I. M. Stigen 2000. «Kampen om miljøet. Fra politikk til administrasjon?» i *Tidsskrift for samfunnsforskning*, nr. 3.
- Reitan, Marit 2001. «Den nye miljøpolitikken og de etablerte institusjonene» i Bent Sofus Tranøy og Øyvind Østerud (red.) *Den fragmenterte staten*. Gyldendal Akademisk. Oslo.
- Ryggvik, Helge 2000. *Norsk oljevirkosomhet mellom det nasjonale og det internasjonale: en studie av selskapsstruktur og internasjonalisering*. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.
- Ryggvik, Helge 2009. *Til siste dråpe. Om oljens politiske økonomi*. Aschehoug. Oslo.
- Røkeberg, Toril 1996. *Medlemsfall i den organiserte miljøbevegelsen. En studie av Norges Naturvernforbund*. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Setreng, Sigmund Kvaleng 1973. *Økokrise, natur og menneske. En innføring i økofilosofi og økopolitikk*. Oslo.
- Skarbøvik, Helga 1991. *Fremveksten av den sentrale natur- og miljøforvaltningen og det frivillige natur- og miljøvernet i Norge og Sverige*. Hovedoppgave i administrasjon og organisasjonsvitenskap, Universitetet i Bergen.
- Skarstein, Frode 2008. «– men så kom jo den 9. april i veien...» *Adolf Hoel: den glemte polarpioneren*. Happy Jam Factory. Bergen.
- Sletten, Arve (red.) 2005. *Naturvernforbundet i Trøndelagsfylkene: 1915–2005*. Naturvernforbundet i Sør-Trøndelag. Trondheim.
- Skjold, Dag Ove 2006. *Statens kraft 1947–1965. For velferd og industri*. Universitetsforlaget.
- Statle, Gro 1993. *Kvinner og miljøsak. Holdninger og handlinger i Norges Naturvernforbund*. Hovedfagsoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Strømsnes, Kristin, Gunnar Grendstad og Per Selle 1996. *Miljøvernundersøkelsen 1995. Dokumentasjonsrapport*. Rapport 9616, LOS-senteret. Bergen.
- Strømsnes, Kristin og Per Selle (red.) 1996. *Miljøvernpolitikk og miljøvernorganisering mot år 2000*. Tano Aschehoug. Oslo.
- Strømsnes, Kristin 2001. *Demokrati i bevegelse*. Rapport 0111, LOS-senteret. Bergen.
- Sundqvist, Göran 1991. *Vetenskapen och miljöproblemen – En expertsociologisk studie*. Monografi nr. 46, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Sælemsminde, Ingrid 2008. *Om ikke grasrot, så nesten litt. Miljøverndepartementets virkemidler for å skape folkelig miljøvernengasjement*. Masteroppgave, Universitetet i Bergen.
- Sæten, Anne Jorun 1991. *Miljøstiftelsen Bellona. I spenningsfeltet mellom statlig miljøforvaltning og frivillig miljøbevegelse*. Hovedoppgave, Institutt for administrasjon og organisasjonskunnskap, Universitetet i Bergen.
- Sörlin, Sverker 1991. *Naturkontraktet. Om naturumgängets idéhistoria*. Carlssons Bokförlag.
- Telle, Øyvind 2003. *Miljøvern, en utfordring for miljøorganisasjonene eller industrien? En studie av ulike interessers forhold til miljø og miljøvern*. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Thue, Lars 1994. *Statens kraft. Kraftutbygging og samfunnsutvikling 1892–1947*. Cappelen. Oslo.
- Tjernshaugen, Andreas, 2000. *Hvem vet? Strid om vitenskapelig troverdighet rundt miljøproblemet sur nedbør*. Hovedfagsoppgave, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Tjernshaugen, Andreas og Ho-Ching Lee 2007. «Shaming and Framing: Norwegian Nongovernmental Organizations in the Climate Change Negotiations» i Paul G. Harris (red.) *Europe and Global Climate Change: Politics, Foreign Policy, and Regional Cooperation*. Edward Elgar. Cheltenham.

- Tjernshaugen, Andreas, 2007. *Gasskraft. Tjue års klimakamp*. Pax forlag. Oslo.
- Utne, Anne-Sofie og Mai-Britt Vardenær 1989. *Vannkraftpolitikken – fra konflikt til kompromiss. En studie av beslutningsprosesser og innflytelsesforhold i Samlet plan for vassdrag*. Hovedoppgave ved Institutt for landbruksøkonomi, Norges Landbrukshøgskole. Ås.
- Verdenskommisjonen for miljø og utvikling 1987. *Vår felles framtid*. Oslo.
- Waterton, Claire og Rebecca Ellis 2004. «Environmental Citizenship in the making: The participation of volunteer naturalists in UK biological recording» i *Science & Public Policy*, nr. 2.
- Wille, Nils Nordahl 1909. «Naturens mindesmerker og deres bevarelse» i *Det Geografiske Selskabs Aarbog for 1909*. Kristiania.
- Worster, Donald 1994 (1977). *Nature's Economy: A History of Ecological Ideas*. Cambridge University Press. Storbritannia.
- Wynne, Brian 1992. «Misunderstood misunderstanding: social identities and public uptake of science» i *Public Understanding of Science*, nr. 1.
- Østerud, Øyvind, Fredrik Engelstad og Per Selle 2003. *Makten og demokratiet: en sluttbok fra Makt- og demokratiutredningen*. Gyldendal Akademisk. Oslo.
- Aardal, Bernt 1993. *Energi og miljø. Nye stridsspørsmål i møte med gamle strukturer*. Rapport 93:15, Institutt for samfunnsforskning. Oslo.